

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістр

НОМІНАЦІЇ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ:
СТРУКТУРА, СЛОВОТВІР, МОТИВАЦІЯ

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.01 Філологія. Українська мова та література

Шифр ДРФУМмз.021136.01.03.00

студентки ІІ курсу групи ФУМмз-21-1 _____ Каріни РОЖНЯТОВСЬКОЇ
Дата Підпис

Керівник _____ Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ, д-р філол. наук, проф.
Підпис

До захисту допускаю:

завідувач кафедри української філології _____ Інна ЦАРАЛУНГА
Підпис

Хмельницький 2022

АНОТАЦІЯ

Тема роботи – «Номінація творів Лесі Українки: структура, словотвір, мотивація». Автор – Рожнятовська Каріна Семенівна. Науковий керівник – Торчинський Михайло Миколайович. Обсяг дипломної роботи – 76 сторінок основного тексту, 93 сторінки загального тексту. Робота містить 1 додаток та 81 джерело посилання.

Ключові слова: *бібліонім, власна назва, заголовок, Леся Українка, мотиваційний зв'язок, номінація, драматургія, поезія, проза, словотвір, структура власної назви.*

Об'єктом дослідження є 335 заголовків поетичних, прозових та драматичних творів Лесі Українки.

Предмет дослідження – структурно-дериваційні, лексико-семантичні, мотиваційні та функційні характеристики номінацій творів Лесі Українки.

Мета дослідження – комплексна характеристика заголовків творів Лесі Українки.

Заголовки творів – це власні назви, якими іменуються поетичні (291; 87,1 %), прозові (22; 6,6 %) та драматичні твори (13; 3,9 %) твори Лесі Українки. Серед найменувань творів трапляються власне українські (314; 93,7 %), іншомовні (17; 5,3 %) та комбіновані (4; 1,1 %). Серед заголовків творів Лесі Українки переважають складені (269; 80,3 %), менше зафіксовано простих (62; 18,5 %) і найменше – складних (4; 1,2 %).

Словотвірний спектр номінацій творів Лесі Українки відзначається продуктивністю використання заголовків, що утворені морфологічним та неморфологічними способами.

Аналіз семантичного наповнення твірних основ слів, які є компонентами заголовків творів Лесі Українки, засвідчує домінування відапелятивної лексики над відонімною та комбінованою.

Пропріативи характеризуються одинарною мотивацією. Серед найпродуктивніших виділено асоціативні та символічні мотиваційні зв'язки. Дещо менше зафіксовано назв із комбінованою мотивацією, що базується на поєднанні квалітативно-асоціативних та сутнісно-асоціативних зв'язків. Доведено, що в більшості заголовків Лесі Українки безпосередньо відображається сам твір, хоча зафіксовано й приховані та дезорієнтовані типи номінування.

Резюмовано, що заголовки творів Лесі Українки – це цінний матеріал для вивчення курсів лінгвістичного та філологічного спрямування. Вивчення пропріативів сприяє не тільки можливості оприявлення специфічних мовознавчих процесів, але й виробленню практичних навичок роботи з ними під час навчальної діяльності учнів та студентів.

Автор: _____ Каріна РОЖНЯТОВСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГОЛОВОК ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ЗАУВАГИ З ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПОЕТИКИ.....	11
1.1. Заголовки в системі власних назв української мови.....	12
1.2. Історія вивчення заголовків художніх творів.....	16
1.3. Ідіолект Лесі Українки.....	19
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ, МОТИВАЦІЙНІ ТА СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	26
2.1. Граматична структура заголовків.....	26
2.2. Лексико-семантична типологія власних назв творів.....	34
2.3. Систематизація бібліонімів за дериваційними особливостями.....	38
2.4. Мотиваційна наповненість найменувань творів.....	42
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОНІМІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ.....	50
3.1. Методика вивчення власних назв художніх творів у закладах вищої освіти.....	50
3.2. Бібліоніми як засіб активізації пізнавальної активності учнів шкіл.....	55
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	72
ДОДАТКИ.....	80
Додаток А. Перелік назв поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки.....	80

ВСТУП

Наукова лінгвістична думка останніх десятиліть характеризується значною акцентуацією інтересу науковців на вивченні заголовків художніх творів як особливої форми фокусування й віддзеркалення розмаїтого світу художнього твору. Саме через заголовок автор може звузити та лаконізувати до кількох слів простір свого художнього мислення, лет творчої думки, особливості свого світобачення й культуровідчуття. Незважаючи на численні ґрунтовні праці дослідників пропріативів, наукове зацікавлення ними не зменшується, оскільки постійно виникають недосліджені раніше властивості та якості заголовків, які проявили себе в позамовних ситуаціях. Саме тому дослідження заголовків як невід'ємного елемента композиції творів є перспективною та актуальною проблемою лінгвістичних та літературознавчих пошуків.

У цьому аспекті надзвичайно цікавою видається проблема дослідження заголовків творів Лесі Українки, які наповнені особливою енергією, що здатна перевищити парадигмальну суть лексичних складників номінацій.

Заголовок – це один із найсуттєвіших ідентифікаторів художнього твору і водночас авторський концепт, що виступає комплексним віддзеркаленням змісту твору. Між пропріативом та семантикою тексту спостерігається тісний зв'язок і координування, заголовок виступає ланкою, яка забезпечує смислову та емоційну єдність художнього твору.

Заголовки характеризуються бінарністю. Їх можна трактувати як самостійні одиниці, оскільки вони є мовними структурами, які існують поза текстом. Поряд з тим, заголовок – це невід'ємний структурний текстовий компонент, що становить із текстом твору єдине ціле.

Заголовки як репрезентативна та концептуальна одиниця художнього твору стали об'єктом досліджень І. Арнольда, І. Бірагової, В. Богуславської, Л. Бойка, Д. Бучка, Н. Веселової, В. Виноградова, Н. Гавришиної,

Ф. Горленко, Л. Грицюка, О. Дубовик, Т. Желтоногової, А. Загнітка, Ю. Карпенка, А. Коваленко, Н. Кожинової, Л. Манькової, Д. Медриш, А. Мойсієнка, В. Муренко, В. Никонова, Ю. Орлицької, О. Пешковського, Н. Подольської, О. Потебні, В. Ронгинського, Л. Ставицької, М. Суперанської, М. Торчинського, О. Траченка, Н. Харченко, Є. Челецької, В. Чижаківського, Л. Шевченко, А. Ягдової та ін. Науковці розглядають у своїх розвідках особливості функціонування пропріативів, їхнього статусу та функційного наповнення, основи класифікування та дефініювання як літературознавчої одиниці.

Варто зауважити, що робіт, в яких заголовок досліджувався б як власне мовознавча одиниця, що перебуває в кореляційній парі з художнім твором, на кшталт кореляції між іменем чи прізвищем та конкретною особою, яка цим іменем називається, значно менше. Така характеристика заголовків дозволяє кваліфікувати їх як окремий розряд власних назв та розглядати й аналізувати крізь призму ономастичних досліджень. Мовознавчі наукові студії в такому аспекті ще не досить системні та відзначаються різнохарактерними підходами до їх вивчення. Ще недостатньо сформована й теоретико-методологічна база наукового опрацювання проблеми, що базується, зокрема, на особливостях індивідуального стилю автора в процесі іменування творів та вимагає підбору особливого інструментарію для дослідження.

За останні десятиліття наукова лінгвістична думка збагатилася численними ґрунтовними розвідками у галузі дослідження заголовків художніх творів Т. Шевченка, І. Франка, М. Драй-Хмари, Л. Костенко, Г. Сковороди, О. Олеся, однак пропріативи творів Лесі Українки як однієї з найяскравіших представниць української літератури ще не були предметом наукових досліджень. Саме це й зумовило **актуальність теми** дипломної роботи. Наше дослідження не лише сприятиме розширенню теоретико-методологічної бази бібліонімів загалом, але й є вагомою спробою

обґрунтувати вибір того чи іншого заголовка поеткою, систематизувати та описати номінації творів мисткині в дериваційному, структурному, мотиваційному аспекті, осмислити їхню лінгвістичну природу, функційно-стильове та ідейно-естетичне наповнення, базуючись на постулатах перелічених та інших науковців.

Мета нашої роботи – комплексне дослідження та характеристика феномену заголовків художніх текстів Лесі Українки в лінгвістичному аспекті. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання низки **завдань**:

- окреслити коло теоретичних питань, необхідних для всебічного осягнення, осмислення й інтерпретації заголовків;
- проаналізувати заголовки художніх творів Лесі Українки в лінгвістичному погляді як специфічне мовленнєве явище;
- уточнити сутність поняття «бібліонім» та з’ясувати його місце в структурі онімів української мови;
- провести фіксацію та систематизацію заголовків поетичних, прозових та драматичних творів Лесі Українки;
- з’ясувати та обґрунтувати структурно-дериваційну, лексико-семантичну, мотиваційну природу заголовків Лесі Українки;
- окреслити функційне наповнення бібліонімів Лесі Українки;
- описати особливості вивчення ономастики у вищій та загальноосвітній школі та розробити комплекс завдань і вправ на застосування заголовків творів у навчально-виховному процесі;
- укласти реєстр номінацій поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки.

Об’єкт дослідження – заголовки поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки.

Предмет дослідження – структурні, словотвірні, лексико-семантичні, мотиваційні та функційні особливості номінацій поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки.

Загальна кількість зафіксованих заголовків становить 335 одиниць.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи**: *описово-тематичний* (застосовано для виявлення й систематизації заголовків у лінгвістичному аспекті); *аналітичний* (спрямований на з'ясування чи реконструювання в заголовках їхньої мотиваційної основи, що зумовила формування сталих асоціацій і художніх значень); *дериваційний* (спрямований на відстеження реалізації заголовків Лесі Українки як мотиваційної, структурної, дериваційної матриці); *системно-структурний* (використано для дослідження структури, дериваційних та мотиваційних особливостей номінацій як цілісної множини їхніх елементів та зв'язків і відношень між ними); *компаративний* (послужив для простеження особливостей структурного, дериваційного та мотиваційного функціонування заголовків художніх творів Лесі Українки через зіставлення їхніх характеристик); *індуктивний* (застосовано для узагальнення та систематизації даних про заголовки, а також самих заголовків художніх творів Лесі Українки); *функціональний* (використано для опису та пояснення дериваційних, структурних та мотиваційних особливостей заголовків).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в українській лінгвістиці комплексно проаналізовано заголовки художніх текстів Лесі Українки, зокрема поезії, прози та драматургії. Це сприятиме уточненню закономірностей творення й функціонування заголовків як невід'ємного компоненту цілісної онімної картини.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні лінгвістичних знань про заголовки як елемент художньо-мовної організації художніх текстів Лесі Українки та в розробці окремих положень лінгвістики й стилістики художньої мови. Викладені в дипломній роботі спостереження сприятимуть подальшому розвитку лінгвістики. Також було уточнено основи з теорії та методології вивчення бібліонімів, акцентовано статус заголовків, на основі їхніх загальних та індивідуальних характеристик.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її положень під час вивчення спецкурсів з лінгвістики, літературознавства, стилістики, методики викладання української мови та літератури у вищій та загальноосвітній школах України.

Апробація результатів роботи. Результати дослідження були апробовані під час доповіді «Структурно-дериваційні особливості власних назв художніх творів Лесі Українки» на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 2022 р.) та в статті «Структура бібліонімів Лесі Українки» (збірник наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» – Хмельницький, 2022 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна праця складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаної літератури та додатка, в якому подано перелік заголовків поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки, структурні, дериваційні та мотиваційні особливості яких були предметом дослідження. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки, основний зміст роботи викладено на 76 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГОЛОВОК ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ЗАУВАГИ З ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПОЕТИКИ

Заголовок – це концептуальний складник сприймання будь-якого тексту, адже саме з номінації починається знайомство реципієнта з художнім твором. Поряд з тим, заголовки – це цікавий об'єктом лінгвістичних наукових рóзвідок, адже вони займають важливе місце в ономастичному спектрі. Чи не щодня художня література збагачується новими творами, які отримують лаконічні, образні, креативні або ж традиційні заголовки.

Дослідження заголовків художніх творів має свою специфіку, яка базується на особливостях гуманітарних способів пізнання. Так, наукові праці, у фокусі яких опиняються номінації творів літератури, базуються не лише на теоретико-методологічній базі, вони невід'ємні від читацьких вражень дослідника, адже беруть свій початок зі знайомства реципієнта з твором, яке відбувається через посередництво заголовка, після чого настає етап безпосереднього «спілкування» читача з твором як мистецько-культурним набутком. Заголовок і сам твір постають перед реципієнтом як цілісність, невід'ємний компонент інтерпретаційного процесу, адже аналіз будь-якого художнього твору загалом і заголовок зокрема починається з того, що інтерпретатор першочергово виступає читачем, тобто відбувається читацький синтез, а вже потім науковцем-дослідником. Тільки після прочитання перед дослідником відкриваються можливості наукового пізнання тексту, що полягають у вивченні його творчої історії, будови, ідейно-художнього наповнення, лінгвістичного та стилістичного обґрунтування вжитої автором у тексті лексики тощо. Тобто настає другий етап інтерпретаційного процесу, коли інтерпретатор із читача трансформується в дослідника.

Одне з концептуальних завдань дослідника – визначення контексту, який показує твір як цілісність, адже саме розуміння особливостей

діалектики частини й цілого є однією з умов досягнення та пізнання твору. Великою мірою пізнання залежить і від особистості дослідника, його суб'єктивного досвіду, знань, світоглядних особливостей.

Такий побіжний аналіз загальних та специфічних характеристик гуманітарного пізнання націлений на досягнення шляхів і методів дослідження художнього твору загалом та заголовку, який виступає лаконізацією концепту твору, зокрема.

1.1. Заголовки в системі власних назв української мови

Номінація твору, або його заголовок, – це визначений автором зміст художнього твору, який іде поперед самого твору. Саме в заголовку транслюється ідейне наповнення твору, його багатогранний зміст. Надзвичайно доречно та повно висвітлив сутність заголовку відомий літературознавець С. Кржижанівський: «Книга і є розгорнутою до кінця назвою, а назва – це стягнена до двох-трьох слів книга» [Кржижанівський, 1931, с. 32].

Л. Тюпа дефініює заголовок як суттєвий елемент композиції твору, що наділений своєю поетикою. Заголовок, за Л. Тюпою, ніколи не виступає простим індексом знакового комплексу, а завжди є символом певного смислу [Тюпа, 2000, с. 9].

Н. Подольська тлумачить бібліоніми як різновиди ідеонімів, назви будь-яких художніх, релігійних, наукових, політичних творів. Дериваційна схема поняття «бібліонім», за Н. Подольською, складається з грецьких слів *biblio*, що перекладається як «книга», та *onim*, що в перекладі звучить як «назва, ім'я» [Подольская, 1990, с. 42]. Із нею дещо не погоджується Г. Тимошик, яка вважає, що Н. Подольська визначала дериваційну модель терміну на основі аналізу чужомовного грецького мовного матеріалу, при цьому вона акцентувала свої міркування на смислових орієнтирах та прагненні

уніфікувати термінологічний матеріал. Доцільніше, на думку Г. Тимошик, було б вибудовувати етимологічно-дериваційну модель на основі аналізу автентичного мовного матеріалу, тобто слів-дублетів «заголовок» та «назва твору» [Тимошик]. Більш того, дослідниця вбачає певну асоціативність між поняттям «бібліонім» та «Біблія», аргументуючи це тим, що в науковій думці нерідко спостерігається омонімія терміну «бібліонім», коли його трактують не як власну назву, а сплутують з біблієонімом, тобто наділяють сакральним семантичним наповненням. Із Г. Тимошик солідарні Ю. Браїлко, Л. Литвин, Л. Селіверстова, які трактують бібліоніми як різновид пропріальної лексики. Ґрунтовною науковою відповіддю на їхні міркування є наукові рóзвідки Н. Веселової, Ю. Карпенка, М. Торчинського, які кваліфікують бібліонім як власну назву твору. Саме такої позиції дотримуємося й ми у нашій роботі.

Заголовок твору повинен відповідати очікуванням читача, відзначатися ориґінальністю, лаконічністю, легкою запам'ятовуваністю. Прочитавши твір, пропустивши крізь себе весь його зміст, виділивши головне, читач повинен повернутися до його назви та зіставити своє розуміння твору з його заголовком.

Бібліонім повинен чітко корелювати зі змістом, між назвою і твором повинен бути тісний зв'язок. Головна функція бібліоніма (заголовку) – привернення уваги читача. Як стверджує А. Каплан, «гарна книга з гарною назвою може мати успіх; гарна книга з поганою назвою ніколи немає успіху; погана книжка з гарною назвою часто має успіх» [Каплан, 1984, с. 26].

Заголовок відіграє основну роль у спрямованості розуміння тексту, адже займає сильну текстову позицію, поряд з епіграфом, початком тексту та його кінцівкою [Арнольд, 1978, с. 28].

На думку А. Ламзіної, «заголовок – це перший знак тексту, що дає читачу цілий комплекс уявлень про книгу. Саме він найбільше формує уявлення про твір у читача перед розуміння тексту, стає першим кроком до його інтерпретації». Завдяки заголовку розширюється контекст твору,

реципієнт отримує певні «опорні факти», виходячи з яких, він може вибудувати свої інтерпретації [Ламзіна].

Заголовки художніх чи будь-яких інших текстів вирізняються своєю специфікою. Скажімо, ліричні твори, залежно від авторських задумів, можуть взагалі не мати назв, але їхня відсутність теж містить певний поетичний задум. Номінації епічних творів, за переконання Н. Кожини, «не одразу вплітаються в канву твору, а з'являються в сюжетно-кульмінаційних точках літературного тексту», заголовок – це «поріг, що стоїть між зовнішнім світом і простором художнього твору і першим бере на себе основне навантаження у подоланні цієї межі» [Кожина, 1988, с. 167]. За переконанням уже цитованого С. Кржижановського, «...заголовок найбільше виступає власне заголовком саме у драматургії [...] Заголовок п'єси відрізняється від заголовка наукового трактату, роману, новели і будь-чого тим, що він надзвичайно чутливий» [Кржижановський, 1931, с. 21]. В основі таких міркувань дослідника лежить думка про те, що драма як літературний рід є формою театрального мистецтва, а театральні гастролі, як правило, супроводжуються гучним анонсуванням, де заголовок твору виступає у головній ролі, тобто бере на себе рекламні функції.

Як стверджував О. Потебня, заголовок має всі ознаки зовнішньої форми слова, але його внутрішня форма набагато об'ємніша, аніж будь-якої іншої лексичної одиниці твору, оскільки в заголовку ввібраний та сконцентрований зміст усього тексту, а назва твору уподібнюється до власної назви [Потебня].

Оніми за структурою поділяються на менші одиниці на основі свого номінативного характеру, конотативного забарвлення та словотвірного значення. Так, Н. Подольська наполягає, що всі оніми, які належать до матеріальної сфери людської діяльності, варто кваліфікувати як ідеоніми, в яких, залежно від семантики та функціонування в різних спектрах діяльності людини, варто виділити підвиди: 1) артіоніми, тобто оніми, що номенують твори образотворчого мистецтва; 2) гемероніми, під якими розуміють

заголовки періодики; 3) бібліоніми, які дефініюються як назви писемних творів; 4) поетоніми – номени художнього контексту; 5) геортоніми, під якими розуміються власні назви на позначення свят та визначних дат; 6) документоніми – оніми на позначення документів; 7) хрононіми, які номенують історично вагомі часові відрізки [Подольская, 1990, с. 42–61].

Грунтовну класифікацію бібліонімів пропонує М. Торчинський у монографічній праці «Структура онімного простору української мови». Так, він виділяє в складі бібліонімів, групи: 1) балетристиконімів, тобто назв творів художньої літератури; 2) публіцистиконімів – онімів на позначення публіцистичних творів; 3) документонімів – власних назв документів; 4) логосонімів – онімів, що позначають назви наукових праць; 5) епістулонімів – назв епістолярію; 6) клерикалонімів – онімів, що називають церковні твори; 7) серіонімів – власних назв серійних видань; 8) ораторіонімів – власних номенувань творів, що побутують в усній формі [Торчинський, 2008].

Окрім цього, М. Торчинський пропонує класифікувати бібліоніми й за критерієм родової належності творів, які вони номенують, на: 1) прозоніми – заголовки прозових творів; 2) поезоніми – назви поезій; 3) драмоніми – заголовки драм [Торчинський, 2008].

Бібліоніми – це підгрунття для утворення похідних термінів лінгвістики та літературознавства, які побутують у поетичній онімії. Відштовхуючись від міркувань В. Калінкіна, який вводить у науковий дискурс термін бібліопоетонім, М. Торчинський пропонує включити до складу бібліопоетонімів наступні види власних назв: 1) белетристикопоетоніми, тобто заголовки художніх творів, які вживаються в інших художніх творах; 2) поезопоетоніми – номінації поетичних творів, які використовуються в художньому мовленні; 3) когезіпоетоніми – назви збірок поезій, які використовуються в інших художніх творах; 4) клерикалопоетоніми – оніми, що номенують церковні твори, які використовуються в інших творах;

5) публіцистикопоетоніми – заголовки публіцистики, які функціонують художньому мовленні; 6) документопоетоніми – номінації документів, які введені в художні тексти; 7) епістолопоетоніми – заголовки епістолярію, введені в художнє мовлення; 8) логосопоетоніми – власні назви наукових праць, що функціонують у художніх текстах [Торчинський, 2010, с. 248–249].

Отже, заголовки або назви художніх творів, на наш погляд, доцільно кваліфікувати як бібліоніми, тобто це різновиди номінацій, що позначають нематеріальні явища, об'єкти тощо та пов'язані з духовною людською діяльністю.

1.2. Історія вивчення заголовків художніх творів

В українській мовознавчій науковій думці існує багато підходів до оцінки заголовку як мовленнєвого явища. Лінгвістичну природу заголовків у свій час з'ясовували українські мовознавці С. Єрмоленко, Т. Желтоногова, Г. Їжакевич, М. Пилинський, С. Потапенко, С. Форманова та ін. Акцент у працях згаданих науковців ставився на тому, що заголовок – це елемент тексту.

У номінативних координатах заголовок виступає результатом первинної і вторинної номінації. Оскільки номінативний акт характеризується предикативністю, предикація заголовка визначається у співвідношенні з текстом, у зв'язку з чим заголовкова білатеральність може проявлятися і у взаємодії номінативної та предикативної функцій. Семіотичний характер заголовків уможлиблює їхнє дослідження в синтаксичному, семантичному й прагматичному аспектах.

У синтаксичному аспекті кореляція між заголовком та текстом твору визначається у парі «знак – знак». Бібліонім трактується як перше речення твору, а тому виступає його структурним компонентом.

У семантичному аспекті заголовок корелює з текстом як «знак – референт», оскільки він декодує зміст твору. Лексичні одиниці, які входять у склад заголовка, мають здатність розширювати чи звужувати його семантику.

Прагматичний аспект трактування заголовків передбачає їхнє функціонування та позиціонування у тріаді «автор – заголовок – реципієнт», а відношення бібліоніма з текстом визначається у кореляції «знак – користувач».

У кореляції «знак – знак» заголовок трактується як знак-індекс, оскільки його сприймання передує прочитанню тексту. Заголовок маркує художній твір та виділяє його з парадигми інших творів. У корелятивній парі «знак – референт» відбувається співвідношення заголовка з текстовим простором загалом. На етапі прагматичного трактування, у співвідношенні «знак – користувач», заголовок актуалізує свої асоціативні зв'язки з мовними одиницями текстового простору, внаслідок чого розширюється смисл заголовка, актуалізується його глибинний сенс.

О. Фонякова трактує заголовок як вид власних назв художніх текстів, вихідну естетичну номінацію, без якої твір втрачає свою самостійність та перестає бути впізнаваним [Фонякова, 1990, с. 63].

Заголовки як різновид власних назв були об'єктом наукових зацікавлень Н. Подольської, яка досліджувала питання їхнього термінопозначення, походження та функціонування [Подольская, 1988, с. 61].

Ознайомившись із досвідом попередників, Г. Тимошик оприлюднює своє розуміння поняття «бібліонім» [Тимошик]. Предметом дослідження в наукових студіях Л. Литвина став розгляд онімної лексики за складом, особливостями форми, семантикою, функціонуванням в художніх творах [Литвин, 2006]. У галузі вивчення бібліонімів варто звернути увагу на багатий науковий доробок Ю. Карпенка, який розробляв теоретико-методологічну базу вивчення заголовків, досліджував їх в діахронному аспекті [Карпенко, 2009].

У монографії М. Торчинського «Структура онімного простору української мови» подається комплексне дослідження суті поняття «бібліонім», класифікація власних назв за їх структурними, семантичними, словотвірними, мотиваційними характеристиками. Автор досліджує питання застосування заголовків у художніх творах [Торчинський, 2008].

Д. Бучко у своїх наукових розвідках пропонує ґрунтовну дефініцію поняття «заголовок», пояснює його походження, проводить паралелі з іншомовними відповідниками, які використовуються на позначення заголовкових назв в ономастиконі інших країн [Бучко, 2012, с. 56].

Заголовки у творах представників української літератури неодноразово ставали об'єктом наукових досліджень. Так, Е. Босва працювала над вивченням заголовків творів Г. Сковороди. Бібліоніми І. Франка були предметом наукових зацікавлень Л. Лемець та В. Шевцової. В. Мерзвинський у дисертації працював над вивченням поезики заголовків драматургії Лесі Українки. І. Ткалич досліджувала заголовки художніх творів М. Драй-Хмари.

Одним з теоретиків заголовків вважається В. Калінкін, який вперше теоретично обґрунтував засади поезики заголовкування, провів систематизацію, доповнення та вдосконалення поезики власних назв художніх творів як окремої наукової дисципліни, обґрунтував особливості функціонування заголовків у структурі художніх текстів [Калінкін, 2000].

Цінними в царині наукового дослідження заголовків є праці Л. Бойко, О. Воронюка, Л. Грицюк, Т. Желтоногової, А. Коваленко, Л. Манькової, В. Ронгинського, Є. Челецької, О. Фонякової та ін. Скажімо, Т. Желтоногова пропонує різні підходи до класифікації заголовків та виділяє найпопулярніші види заголовків.

Попри чисельні та ґрунтовні здобутки у сфері вивчення заголовків художніх творів, в українській лінгвістиці ще немає комплексного вузькоспеціалізованого дослідження бібліонімів Лесі Українки.

1.3. Ідіолект Лесі Українки

Термін «ідіолект» давно відомий та успішно функціонує у мовознавстві, хоча особливості його дефініювання, з'ясування сутності й природи цього феномену досі є предметом дискусій в лінгвістичних колах.

Деякі науковці заперечують існування поняття «ідіолект», називаючи його «ілюзією», «викривленою фантастикою». Такої позиції дотримуються Р. Барт, В. Лабов, Р. Якобсон. Ми ж дотримуємося поглядів Б. Блоха, Л. Блумфілда, Б. де Куртене, Г. Пауля, Е. Сепіра, Л. Ставицької, К. Хейзена, які трактують ідіолект як стиль мовлення, властивий певному мовцю, сукупність індивідуальних особливостей, що характерні для мовлення окремого індивіда.

Л. Ставицька розглядає ідіолект у вузькому та широкому розуміннях. У вузькому розумінні ідіолект позиціонується дослідницею як специфічні особливості певного носія мови. Таке трактування ідіолекту характерне для поезики, де основна увага акцентується на співвідношенні загальних та індивідуальних особливостей мовлення. У широкому розумінні ідіолект трактується як реалізація певної мови в устах індивіда, тобто сукупність текстів, породжуваних мовцем і досліджених лінгвістом, з метою вивчення системи мови [Ставицька, 2009, с. 3].

Ідіолект Лесі Українки має статус феноменального явища в історії української літературної мови, оскільки мисткиня якісно розширила та збагатила українську художню, наукову, публіцистичну, епістолярну, перекладну літературу. Леся Українка працювала в різних родах української літератури. Її перу підкорились епос, лірика, драма, ліро-епос. Письменниця проявила себе в публіцистиці, літературно-критичній сфері, перекладах світової літератури, епістолярії [Голоюх, 2020, с. 29].

За слушним міркуванням Л. Мацько, мовну стилістику жанрів Лесі Українки досі не вичерпано. Їй належить авторство гімнів, пісень, заспівів,

сонетів, елегій, мелодій, мотивів, спогадів, веснянок, колискових, казок, феєрій, відгуків, імпровізацій, легенд, монологів, фантазій, гуморесок, нотаток. Мозаїка малої прози представлена оповіданнями, нарисами, образками й образочками, спогадами, легендами, силуетами, поетичними й прозовими, літературно-критичними статтями, епістолярієм, оглядами, рецензіями [Мацько, 2014, с. 29].

Ідіолект Лесі Українки був об'єктом лінгвістичних зацікавлень С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Русанівського, Л. Ставицької, О. Ткаченка, Я. Януш.

В. Русанівський характеризує ідіолект Лесі Українки як високоінтелігентну мову, яка позбавлена натяків на «котляревщину» та позиціонує мову письменниці як взірць літературної мови Східної України [Русанівський, 2001, с. 268]. Л. Ставицька підносить лірику Лесі Українки до статусу поезії високого аристократизму [Ставицька, 2001, с. 14]. Солідарна з думками своєї колеги й С. Єрмоленко, яка наполягає, що мовотворчість Лесі Українки піднесла інтелектуальний рівень української літературної мови [Єрмоленко, 1999, с. 162]. За переконанням Ю. Шевельова, Леся Українка – це людина високої загальної і мовної культури [Шевельов, 2003, с. 92].

Найпромовистіша характеристика ідіолекту письменника – це його впізнаваність у літературних мовних колах і не тільки. Скажімо, Т. Шевченка ми пізнаємо за такими образами, як «Дніпр широкий», «тополя», «соловейко в темнім гаї», «явір та ялина», «червона калина», І. Франка як письменника ідентифікують образи «вічного революціонера», «любові», яка являлася тричі, Мойсея. Серед ідентифікаторів ідіолекту Лесі Українки можемо виділити Мавку, Бояриню, Кассандру, ту, яка «крізь сльози сміється» і «без надії сподівається». Прикметно, що укладачі «Словника української мови» дуже часто послуговуються цитатами з творів Лесі Українки для ілюстрації тих чи інших мовних явищ.

У переліку характеристик ідіолекту Лесі Українки дослідники фіксують синтез писемно-книжного та народно-розмовного стилів. Окрім цього, у творчості письменниці проявляється тенденція до збагачення лексичного складу української літературної мови.

Ідіолект Лесі Українки зростав на традиціях мовотворення високорозвинених світових мов і кращих творах українських та світових класиків літератури. Мисткиня синтезувала їхні компоненти у власному індивідуально-художньому світосприйманні. У її творах фіксуються назви мистецьких, естетичних, наукових, філософських, психологічних, історичних, лінгвістичних понять, що засвідчує високий рівень розвитку тогочасної української літературної мови [Голоюх, 2020, с. 30]. Серед прикметних рис ідіолекту Лесі Українки можемо виокремити введення в художній простір лексики з наступних галузей:

– філософії, що репрезентується лексемами *вічне, матерія, ідея, буття, самопізнання*;

– літератури, яка представлена поняттями *вірш, казка, епіграма, байка, балада, імпровізація, монолог, елегія, поема*;

– музики (*скрипка, кобза, орган, флейта, акорд, арфа, романс, ноктюрн, рондо, фортеп'яно, пісня, мотив, мелодії, сонет, увертюра*);

– малярства і скульптури: *портрет, ескіз, скульптура, п'єдестал, митець, статуя, митець*;

– архітектури: *мармурове місто, арка, мавзолей, аркада, галерея, колонада*.

Ключовим концептом мовотворчості Лесі Українки постає слово. Авторка вводить лексему «слово» у різних вербальних втіленнях словообразу. Так, слово Лесі Українки – це меч (слово-меч), зброя (словозброя), вогонь (слово-вогонь). Надзвичайно продуктивним є епітетний ряд характеристик слова письменниці. Слово у її художніх творах може бути *прудим, тихим, щирим, таємним, вільним, вогнистим, веселим, добрим, плідним*, але головні атрибути

слова – це те, що воно *живеє* та *гровеє*. Епітети розкривають як позитивні конотації слів у творах Лесі Українки (слова можуть бути *покірними, благословенним, журливими, голосними, вразливими, гарячими, палкими, пророчими, невтримними*), так і їхню негативну семантику, яка декодується через епітети *безжалісні, непокірні, необачні, бридкі, даремні, зловісні, згідні, недобрі, німі, погані, марні, даремні, ворожі, безладні, безумні*.

Виразником ідіолекту Лесі Українки виступають, поряд зі словом, пісні та думи. Авторка нерідко вводить їх у свої художні простори: «*Хотіла б я піснею стати*», «*Гетьте, думи, ви хмари осінні*», «*Якби мої думи німі та піснею стали без слова*», «*Серед лиха співати пісні*». Думка Лесі Українки завжди іде в парі з мрією («*Хай же мрія із думкою вкупці лине в незнані світа*» [Українка Леся, т. 1, с. 113], «*Мріє не зрадь! Я так довго до тебе тужила*»).

Прикметною рисою ідіолекту Лесі Українки є вживання фольклорно-пісенних образів поряд із літературно-книжною лексикою. Авторка вводить у художню канву своїх поезій образи квітів, рути зелененької, дівчини молоденької, сирої землі, ясної нічки, біленької хати, синього моря, садочка, соловейка. Вербальними виразниками народно-пісенної усно-поетичної лексики виступають також словосполучення *плакати-ридати, туга-журба, срібло-злото, буря-хуртовина, отець-мати, дівчина-рожа, дзвенять-бринять, огонь-блискавиця* тощо. За такою схемою Леся Українка вводить у свої поезії *оказіоналізми* (індивідуально-авторські новотвори): *думи-вампири, сльози-співи, рими-соколята, пісня-отрута, думи-чарівниці, лицарство-козацтво*. Вживає письменниця й *оказіональні словосполучення*: *арфи срібнострунні, квітка ломикамінь, землерушители, громовладці* [Голоюх, 2020, с. 31–32]. Варто зазначити, що на характері мовотворчості Лесі Українки якісно позначилися її світоглядні переконання. Авторка проявляє себе в художній творчості і як новатор, і як традиціоналіст.

Потужний потенціал та здатності української мови бути інструментом ослівеснення високих тем демонструє драматургія Лесі Українки, в яку

мисткиня вводить релігійну, культурну, історичну, гуманістичну, патріотичну тематику. Прикметною рисою драматургії письменниці є те, що дія твору відбувається, як правило, за кордоном, вона може локалізуватися в Стародавній Греції («Оргія»), Іудеї («На руїнах»), Трої («Кассандра»), Італії («Забута тінь»), Іспанії («Камінний господар»), Німеччині, Північній Америці, Франції, старій Шотландії, Єгипті та ін. Це зумовлено високою ерудованістю Лесі Українки, досконалим володінням нею іноземних мов, зверненням до «езопівської мови». Грецькі царі, римські патриції, біблійні та євангельські пророки, іспанські гранди і грандеси, французькі революціонери у драматургії Лесі Українки заговорили українською мовою, чим авторка утверджує істинність того, що українська мова здатна ословеснювати високі теми. Більш того, письменниця підносить українську мову на принципово вищій інтелектуальній щабель, насичує свої драми індивідуально-авторськими сентенціями. Леся Українка вводить у контекст своїх творів європейські, античні тематики, жанри, сюжети, що підкреслює її новаторство як авторки української літератури нового зразка [Голоюх, 2020, с. 32].

Різні аспекти соціального та політичного життя українського суспільства відтворені в публіцистиці письменниці. Нерідко публіцистичні твори Лесі Українки науково насажені.

Епістолярій Лесі Українки демонструє неповторну мовну поведінку та манеру спілкування письменниці, дозволяє реанімувати тогочасні мовно-етикетні моделі. Так, листи мисткині не лише відкривають дослідникам подробиці з особистого її життя, але й є промовистим штрихом до доповнення її лінгвокультурного та громадянського портрету. У своєму листуванні письменниця порушує найрізноманітніші тематики, зокрема теми писемних стилів української літературної мови, необхідності національно-мовної політики Галичини, галицької писемної практики, вироблення загальних мовних норм, поширення правил фонетичного правопису,

зросійщення представників української інтелігенції, оцінює суспільно-політичні та культурні реалії свого часу.

Ідіолект Лесі Українки засвідчує, що письменниця – високорозвинена й надзвичайно сильна мовна особистість, яка суттєво вплинула на розвиток як тогочасної української літератури, так і сучасної. Цей вплив здійснювався власне літературною мовотворчістю та життєвою позицією.

Домінантним образом ідіолекту мисткині можна назвати образ співця, який символізує активність, свободу, звільнення, утвердження правди. Варто наголосити на тому, що письменниця в часи пропагування російської мови та заборон української, пише свої твори українською мовою, що свідчить про її стійкі переконання.

Слід віддати належне Лесі Українці як письменниці, яка розширила літературні обрії української літератури, адже вона збагатила тематику й проблематику літературних творів, утверджуючи біблійні, єгипетські теми, переспіви, переклади. Авторка виводила українську літературу на європейський рівень, тим самим оновлюючи традиційні засоби художнього мовлення.

У мовотворчості Лесі Українки вмістилася дитинна ніжність, блакитноокі легкокрилі мрії, родинна ласка й закоханість у рідний край, свята віра в ідеали визволення нації, чистота моралі, гартування волі й нестримний порив до діяльності, мотиви тернових вінців, страшної та невблаганної борні, кривавих змагань, беззаперечна віра в визволення нації [Мацько, 2020, с. 26].

Що стосується мовних особливостей заголовків Лесі Українки, то ми виділили 335 назв художніх творів Лесі Українки, серед яких – поетичні (290 – 277 поезій, тобто 82,6 %, та 13 поем, тобто 3,9 %), драматичні (22; 6,6 %), прозові (23; 6,9 %). Серед заголовків творів нами зафіксовано як власне українські (314; 93,6 %) – «Давня казка», «Калина», «Осінь», так і іншомовні (17; 5,3 %) – «*Contra spem spero!*», «*Eppur mi tradiro*» та комбіновані (4;

1,1 %), у яких поєднуються українські та іншомовні слова – «*Do (Гімн. Grave)*», «*Mi (Коліскова. Arpeggio)*».

Як бачимо, ідіолект Лесі Українки характеризується високим інтелектуалізмом художнього мовлення, поєднанням в художніх творах літературно-книжної та розмовної народнопісенної лексики, тенденцією до творення okazіоналізмів, широким використанням мовно-виражальних засобів.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНІ, МОТИВАЦІЙНІ ТА СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНИХ НАЗВ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

2.1. Граматична структура заголовків

Вивчення граматичної структури заголовків художніх творів українських майстрів слова займає чільне місце в українській лінгвістиці. Структура заголовків творів літератури у свій час була у фокусі наукових інтересів О. Горбач, О. Карпенко, Л. Лемець, О. Решетняк, Л. Терещенко, М. Торчинського, М. Цілини, В. Шевцової. Підходи щодо структурного аналізу заголовків, незважаючи на численні наукові розвідки в мовознавстві, доволі різнобічні. Скажімо, М. Торчинський вважає проблему тотожності структурної типології онімів з іншими формами слова, наприклад, дериваційною, мотиваційною, етнологічною, що спричиняє часткове ускладнення або спрощення [Торчинський, 2008, с. 445].

На думку І. Кочан, усі заголовки художніх творів за структурними особливостями варто поділити на заголовки-словоформи, заголовки-словоз'єднання та заголовки-словосполучення [Кочан, 2016, с. 57–65]. М. Торчинський класифікує номінації художніх творів на три підгрупи: прості, складні та складені [Торчинський, 2007, с. 95–97]. Саме класифікацією М. Торчинського ми послуговуватимемося в нашій роботі, оскільки в ній універсально віддзеркалюється структурна організація власних назв творів.

Найчастотнішими в художньому світі Лесі України є заголовки складеної форми. Фіксуємо 269 складених бібліонімів Лесі України, що становить 80,3 % від загальної кількості аналізованих творів письменниці. Бібліонімами складеної форми є ті заголовки, які складаються із двох і більше слів. Найбільшою продуктивністю відзначаються такі заголовки в номінації поетичних творів (245, що становить 73,1 % від загальної кількості проаналізованих заголовків), дещо менше серед драматичних (17; 5 %) та прозових (9; 2,7 %).

За своєю специфікою та компонентним складом складені власні назви, як стверджує М. Торчинський, варто поділити на оніми-словосполуки, оніми-словосполучення та оніми-фрази [Торчинський, 2008, с. 216]. Оніми-словосполуки – це поєднання повнозначного слова зі службовим, як правило, прийменником; оніми-словосполучення трактуються як безприсудкові структури із сурядним чи підрядним зв'язком між компонентами; оніми-фрази – це предикативні одиниці, під якими маються на увазі речення, прості або складні.

Серед онімів-словосполук кількісно вирізняються прийменниково-іменникові конструкції. Заголовками такого структурного типу авторка називає свої драми («*В катакомбах*», «*В полоні*», «*На руїнах*», «*У пущі*»; 4 заголовки; 1,2 %) й прозові твори («*Над морем*»; 1 заголовок; 0,3 %). Найбільшою частотністю оніми-словосполуки наділені в поезіях Лесі Українки. Загалом фіксуємо 11 заголовків поезій прийменниково-іменникового типу («*До музи*», «*До природи*», «*До товариша*», «*До товаришів*», «*У пустині*», «*У путь*», «*У тумані*»), що становить 3,3 % від усього заголовкового потенціалу Лесі Українки.

Оніми-словосполучення – більш продуктивний структурний тип заголовків Лесі Українки. Такими бібліонімами іменуються 75 поетичних творів (22, 4%), 11 драматичних творів (3,3 %), 5 прозових творів (1,5 %).

Виділяємо наступні моделі двоконпонентних заголовків (власне словосполучень):

– **атрибутивно-субстантивні**, що співвідносяться зі словосполученням, між компонентами якого простежується підрядний зв'язок узгодження: «*Безсонна ніч*», «*Веселий пан*», «*Вечірня година*», «*Вітряна ніч*», «*Голосні струни*», «*Давня весна*», «*Давня казка*», «*Досвітні огні*», «*Єврейські мелодії*», «*Жалібний марш*», «*Жіночий портрет*», «*«Забута тінь*», *Забуті слова*», «*Зоряне небо*», «*Лісова пісня*», «*Місячна легенда*», «*Святий вечір*»;

– **субстантивно-субстантивні:** *«Місто смутку», «Прокляття Рахілі», «Хвилина розпачу»,*

– **числівниково-іменникові:** *«Одно слово», «Сім струн», «Три хвилини».*

До групи заголовків-словосполучень відносимо також три- і чотирикомпонентні біблійні, для вираження відношень між якими використовуються прийменники: *«До мого фортепіано», «З подорожньої книжки», «З пропавших років», «За горою блискавиці...», «На давній мотив», «На мотив з Міцкевича», «На роковини Шевченка», «Пісні про волю», «Подорож до моря», «Уривки з листа» та ін.*

Заголовки художніх творів Лесі Українки – це насамперед речення, але такі речення, які несуть особливе функційне навантаження.

Складені біблійні Лесі Українки представлені простими і, рідше, складними реченнями.

Серед заголовків, що виражені простими реченнями, виділяємо:

– **односкладні називні** (*«Великеє місто. Будинки високі»*) та **дієслівні** (*«Епілог (Чи сумно вас, чи радісно читать)», «За правду, браття, єднаймося щиро», «Квіток, квіток, як можна більше квітів», «Коли дивлюсь глибоко в любі очі», «Коли вже зачепили се питання», «Мої любі, до мене ходіть»*). Заголовки-речення бувають поширені та непоширені, а також ускладнені й неускладнені (як правило, біблійні Лесі Українки ускладнені звертаннями – *«Тішся, дитино, поки ще маленька»*);

– **двоскладні:** *«Не дорікати слово я дала», «Ой високо сонце в яснім небі стало», «Порвалася нескінчена розмова», «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами».* Як правило, заголовки представлені двоскладними поширеними реченнями, хоча трапляються й непоширені: *«Біда навчить»*;

– **комбіновані,** тобто ті, які складаються з двох речень: *«Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе тужила», «Ось вони йдуть. Корогва у них має...».*

Складні речення серед складених бібліонімів трапляються дещо рідше, але все ж вони є: *«Темна хмара, а веселка ясна»*, *«Хто вам сказав, що я слабка...»*, *«Чи пам'ятаєте, коли я говорила...»*, *«Я бачила, як ти хилився додолу»*, *«Я знала те, що будуть сльози, мука»*, *«Якщо прийде журба, то не думай її»*. Як бачимо, переважають за синтаксичною структурою заголовки-**складнопідрядні речення**, хоча фіксуємо й **безсполучникові конструкції** (*«Часто кажуть: ясні зорі...»*).

Досить частотними в художньому світі Лесі Українки є **неповні двоскладні речення-заголовки**: *«На столітній ювілей української літератури»*, *«Пророчий сон патріота»*, *«Спогад з Євпаторії»*, *«Талого снігу листочки сивенькії»*. Серед бібліонімів, які кваліфікуємо як неповні речення, фіксуємо структури, ускладнені відокремленим означенням: *«На вічну пам'ять листочкові, спаленому приятельською рукою»*.

Частотними в системі заголовків Лесі Українки є **риторично акцентовані та емоційно забарвлені бібліоніми**: *«Далі, все далі! он латані ниви...»*, *«Далі, далі від душного міста!»*, *«Земля! земля»*, *«Зорі, очі весняної ночі!»*, *«Красо України, Подолля!»*, *«Мої любі, до мене ходіть! я сама»*, *«To be or not to be?...»*, *«Уста говорять: він навіки згинув!»* *«Хто дасть моїм очам потоки сліз?»*, *«Чого марсельську пісню чути?»*, *«Що дасть нам силу?...»*.

Спостерігаємо у складених заголовках художніх творів Лесі Українки явище **інверсії**: *«Не дорікати слово я дала»*, *«Нічка тиха і темна була»*, *«Стояла я і слухала весну»*, *«Ти, дівчино, життям розбита, грай»*, *«Тиху задуму вечірнюю»*, *«У чорную хмару зібралася туга моя»*, *«Упоєні на бенкетах кривавих»*.

Численна група власних назв творів виконує додаткову функцію композиційних засобів, які застосовуються для своєрідного групування образів, соціальних сил або якихось важливих для авторки понять абстрактного характеру. Це стає причиною специфічної синтаксичної

структури, з граматичного погляду – це **номінативні односкладні речення**: «Байдари», «Бранець», «В'язень», «Віче», «Грішниця», «Дим», «Жаль», «Жертва», «Лелія», «Негода», «Ніобея», «Оргія», «Осінь», «Перемога», «Поворот», «Пророк», «Русалка», «Самсон», «Саул», «Сліпець», «Співець», «Сфінкс», «Хамсін», «Хвиля».

У художніх текстах Лесі Українки фіксуємо явище взаємопроникнення значень усіх частин мови, що спричиняє виникнення несподіваних опозицій і стимулює розвиток художнього образу. Відповідно до результатів аналізу фактичного матеріалу, можемо стверджувати, що не всі частини мови у заголовках письменниці однаково реалізують свій образний потенціал. Найчастотнішими є іменники, дієслова, прикметники, значно рідше фіксуємо у структурі заголовків числівники та прислівники. Серед службових частин мови найпродуктивніші прийменники, рідше послуговується письменниця частками й сполучниками.

За кількістю компонентів складені заголовки творів Лесі Українки поділяються на:

- **двокомпонентні** (75; 22,4 %): «Досвітні вогні», *Прокляття Рахілі*;
- **трикомпонентні** (41; 12,2 %): «Пісні з кладовища», *Сон літньої ночі*, «Товаришці на спомин»;
- **чотирикомпонентні** (25; 7,5 %): «Люди бояться вночі кладовища», «Мамо, іде вже зима», «Нагаєчка, нагаєчка! – співають накінець...»;
- **п'ятикомпонентні** (37; 11 %): «За правду, браття, єднаймося щиро...», «Казка про край царя Гороха», «Коли вже зачепили сі питання»;
- **шестикомпонентні** (33; 9,9 %): «Де тії струни, де голос потужний», «Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі», «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами». У складі шестикомпонентних назв фіксуємо заголовки, у якому авторка комбінує слова з цифрами: «На пам'ять 31 іюля 1895 року»;

– **семикомпонентні** (14; 4,2 %): *«Моя люба зоря ронить в серце мені», «О, як то тяжко тим шляхом ходити»;*

– **дев'ятикомпонентні** (3; 0,9 %): *«Ой, здається не журюся – таки ж я не рада», «Ой піду я в бір темненький, там суха смерека...»;*

– **десятикомпонентні** (2; 0,6 %): *«На вічну пам'ять листочкові, спаленому приятельською рукою в непевні часи».*

За частиномовною структурою трикомпонентних назв виділяємо такі моделі:

– **іменник + прийменник + іменник**: *«Вість з півночі», «Ізраїль в Єгипті», «Казка про Оха-чародія»* (11; 3,3 %);

– **іменник + сполучник + іменник**: *«Айша та Мохаммед», «Руфін і Прісцилла»* (2; 0,6 %);

– **прийменник + прикметник + іменник**: *«В дитячому крузі», «З подорожньої книжки», «З пропащих років», «На давній мотив»* (4; 1,2 %);

– **прийменник + іменник + іменник**: *«В магазині квіток», «За горою блискавиці», «На роковини Шевченка»* (5; 1,5 %);

– **дієслово + займенник + іменник вокатив**: *«Грай, моя пісне!»* (1; 0,3 %);

– **прийменник + займенник + іменник**: *«До мого фортеп'яно»* (1; 0,3 %);

– **прислівник + прикметник + іменник**: *«Завжди терновий вінець»* (1; 0,3 %);

– **іменник-вокатив + іменник + іменник**: *«Красо України, Подолля!»* (1; 0,3 %);

– **прислівник + іменник + дієслово**: *«Як дитиною, бувало»* (1; 0,3 %);

– **іменник + прикметник + дієслово**: *«Літо краснеє минуло»* (1; 0,3 %);

– **прикметник + іменник + іменник**: *«Пророчий сон патріота»* (1; 0,3 %);

– **дієслово + займенник + субстантивований прикметник**: *«Скажи мені, любий»* (1; 0,3 %);

– іменник + іменник + прикметник: «Йоганна, жінка Хусова» (1; 0,3 %);

– прикметник + іменник + прикметник: «Тиху задуму вечірнюю» (1; 0,3 %).

Серед чотирикомпонентних назв найчастотнішими фіксуємо поєднання: прикметник + іменник + прийменник + іменник («Зимова ніч на чужині»), іменник + займенник + іменник + прикметник («Кров твоя – рубін коштовний»), іменник + дієслово + прислівник + іменник («Люди бояться вночі кладовища»), іменник-вокатив + дієслово + прислівник + іменник («Мамо, іде вже зима»), прийменник + іменник + прийменник + іменник («На мотив з Міцкевича»), прикметник + іменник + прийменник + іменник («Надсонова домівка в Ялті»), прикметник + іменник + прикметник + іменник («Осінній плач, осінній спів»), прикметник + іменник + іменник + іменник («Остання пісня Марії Стюарт»), частка + прислівник + дієслово + іменник («Ось уночі пробудились думки»), іменник + дієслово + дієслово + прикметник («Сонечко встало, прокинулось ясне»), прикметник + іменник + іменник + прикметник («Талого снігу платочки сивенькі»), прислівник + дієслово + прикметник + іменник («Часто кажуть: ясні зорі»), займенник + прикметник + іменник + дієслово («Чого марсельську пісню чути?»), сполучник + займенник + іменник + прикметник («Якби оті проміння золоті...»), іменник + іменник + іменник + прикметник («Роберт Брюс, король шотландський»), сполучник + дієслово + займенник + іменник («Що дасть нам силу?»). Такі заголовкові моделі, як правило, одиничні, що становить по 0,3 % від загального заголовкового потенціалу бібліонімів Лесі Українки.

Надзвичайною строкатістю структурного складу за частиномовною належністю характеризуються п'яти-, шести-, семи-, дев'яти-, десятикомпонентні заголовки.

Нами також зафіксовано 62 (18,5 %) **простих** за структурою заголовків. Із погляду синтаксичної структури це, як правило, прості речення, серед яких продуктивністю виділяються називні, або номінативні: «*Бояриня*», «*Оргія*», «*Перемога*», «*Русалка*», «*Сафо*», «*Співець*», «*Хамсін*», «*Хвилини*», «*Хвиля*», «*Розмова*», «*Школа*», «*Щастя*».

Найменшою продуктивністю в ідіолекті Лесі Українки характеризуються **складні** біблійніми. Фіксуємо всього чотири такі заголовки («*Сльози-перли*», «*Мати-невільниця*», «*Slavus – sclavus*», «*Віла-посестра*»), що становить 1,2 % від усього заголовкового потенціалу художніх творів Лесі Українки.

Леся Українка відзначається оригінальністю, продукуючи заголовки творів шляхом персоніфікації, експериментуючи з морфологічною категорією істоти/неістоти. У такому заголовку декларується назва неістоти, як правило, абстрактне поняття, яке майстриня слова художньо оживлює й одухотворює. Промовистим прикладом такого явища є біблійніми «*Веснянка*», «*Віче*», «*Дим*», «*Жаль*», «*Завітання*», «*Заспів*», «*Мелодії*», «*Мердвен*», «*Мрії*», «*Надії*», «*Перемога*», «*Питання*», «*Пісня*», «*Приязнь*», «*Прощання*», «*Ритми*», «*Розмова*», «*Сонет*», «*Трагедія*», «*Триптих*», «*Хвиля*», «*Щастя*».

Уявний адресат у заголовках Лесі Українки експлікується формою кличного відмінка: «*Україно! плачу слізьми над тобою*», «*Тішся, дитино, поки ще маленька*», «*Ти, дівчино, життям розбита, грай!*», «*Сторонньо рідна! коханий мій краю!*», «*Слово, чому ти не твердая криця?..*», «*Прощай, Волинь! прощай, рідний куточок...*», «*Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе тужила...*», «*Мої любі, до мене ходіть! я сама...*», «*Мамо, іде вже зима...*», «*Красо України, Подолля!*», «*За правду, браття, єднаймося щиро!..*», «*Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі...*», «*Ви щасливі, пречистії зорі...*».

Як бачимо, в заголовковому потенціалі превалюють складені біблійніми, дещо меншою продуктивністю відзначаються прості власні назви творів, а найменше фіксуємо складних заголовків.

2.2. Лексико-семантична типологія власних назв творів

Семантичний компонент заголовкового комплексу відіграє ключову роль у питанні сприйняття як самого заголовку зокрема, так і тексту твору загалом. Саме заголовок спрямовує розуміння тексту, адже займає сильну позицію в тексті, оскільки стоїть перед ним. Аналіз номінацій художніх творів дає підстави стверджувати, що співвіднесеність бібліонімів із текстом твору залежить від особливостей літературної епохи. Так, з кожним новим століттям спостерігається тенденція до зниження інформативності заголовків та акцентування на їх образності й алюзивності [Рижкова, 2014, с. 38].

Лексико-семантичні особливості заголовків Лесі Українки виникають в результаті складної кореляції зі змістом текстів, контекстом, ідіолекту авторки, її естетичними смаками і вподобаннями, художніми принципами номінації. Подибуємо інколи антитетичні стосунки заголовкових онімів з текстом, тобто назва твору дисгармонує зі змістом, який у ньому закладається. Прикладами застосування такого прийому є бібліоніми «*Ангел помсти*», «*Божа іскра*» (яка трактується, як «прокляття, дикий і лютий пожар»), «*Плач Єремії*», «*Бояриня*», «*Любка*» та ін.

Інколи в назві свого твору Леся Українка вживає антоніми (експліцитно або імпліцитно), хоча такі назви рідкісні: «*Епілог (Чи сумно вас, чи радісно читать)*», «*Минаю я, було, долини й гори...*», «*Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш...*», «*Ой, здається, не журюся, – таки ж я не рада...*», «*Пісні з кладовища*», «*Темна хмара, а веселка ясна*», «*Contra spem spero!*» («*Без надії сподіваюсь*»). Подибуємо також випадки контекстуального протиставлення: «*Руфін і Прісцилла*», «*Айша та Мохаммед*».

Реєструємо у складі заголовків Лесі Українки і вживання загальнономовних та контекстуальних синонімів: «*Ой, я постреляна, порубана словами...*», «*Скрізь плач, і стогін, і ридання...*», «*Сторонньо рідна! коханий мій краю...*», «*Я знала те, що будуть сльози, мука*», «*Я сьогодні в тузі, в горі...*».

Фіксуємо також заголовки Лесі Українки, до складу яких входять оніми (антропоніми, теоніми, топоніми), які виступають як одинично, так і в сполученні з іншими загальними назвами: «Адвокат *Мартіан*», «Було се за часів святої *Германдади*», «Весна в *Єгипті*», «Граф фон *Ейнзідель*», «Дочка *Ієфая*», «*Ізольда Білорука*», «*Ізраїль в Єгипті*», «*Іфігенія в Тавриді*», «Казка про *Оха-чародія*», «Казочка про край царя *Гороха*», «*Кассандра*», «Красо *України! Подолля...*», «*На Земмерінгу*», «*На роковини Шевченка*», «*Остання пісня Марії Стюарт*», «*Плач Єремії*», «*Прокляття Рахілі*», «*Ра-Менеїс*», «*Саул*», «*Сафо*», «*Спогад з Євпаторії*».

Серед назв заголовків Лесі Українки виділяємо лексичну групу бібліонімів, у які вводяться слова на позначення соціальної, національної належності чи роду занять, або ж фізіологічних характеристик: «Адвокат *Мартіан*», «*Бранець*», «*В'язень*», «*Грішниця*», «*Жертва*», «*Королівна*», «*Пан народовець*», «*Пан політик*», «*Поет під час облоги*», «*Пророк*», «*Роберт Брюс, король шотландський*», «*Сліпець*» «*Співець*», «*Татарочка*».

Послугується Леся Українка і варваризмами. Це здебільшого запозичення з латинської мови: «*Ave regina!*» («*Вітайте королеву!*»), «*Contra spem spero!*» («*Без надії сподіваюсь*»), «*Do (Гімн. Grave)*» («*До (Гімн. Серйозно)*»), «*Errur mi tradiro*» («*А все таки я тебе зраджую*»), «*Fa (Сонет)*» («*Фа (Сонет)*»), «*Fiat nox!*» («*Хай буде ніч*»), «*Impromptu*» («*Неочікувано*»), «*La (Nocturno)*» («*ЛЯ (Вночі)*»), «*Mi (Коліскова. Arpeggio)*» («*Мі (Коліскова. Арпеджіо)*»), «*Pontos Axeinos*» («*Понт Аксейнський*»), «*Re (Пісня. Briosio)*» («*Ре (Пісня. Жваво)*»), «*Si (Settina)*» («*Сі (Сеттіна)*»), «*Slavus – sclavus*» («*Слов'янин – раб*»), «*Sol (Rondeau)*» («*Соль (Рондо)*»).

Також фіксуємо в Лесі Українки бібліоніми, введені французькою мовою – «*Légende des siècles*» («*Легенда віків*»), англійською – «*To be or not to be?..*» («*Бути чи не бути?*»), «*Do lady L. W.*» («*До леді Л. В.*»), німецькою – «*Ein Brief ins Weite*» («*Лист вдалечінь*»), «*Lied ohne Klang*» («*Пісня без звуку*»), російською – «*Мгновение*» («*Мить*»).

Леся Українка конкретизує назви своїх творів означеннями, практично всі з яких сприймаються як епітети: *«Блакитна троянда»*, *«Весняні співи»*, *«Камінний господар»*, *«Талого снігу платочки сивенькій»*, *«Темна хмара, а веселка ясна»*, *«Тиша морська»*, *«У чорную хмару зібралася туга моя...»*, *«Упоєні на бенкетах кровавих...»*. Авторка рідко послуговується прикладками (*«Мати-невільниця»*). Епітетна назва нерідко сигналізує читачеві про особливості розгортання тексту, нарації, авторської оцінки, визначає тональність твору: *«Ой не зникли золотії терни»*, *«Осінні співи»*, *«Розбита чарка»*, *«Свята ніч»*, *«Східна мелодія»*, *«Тємний дар»*.

Леся Українка вводить у контексти своїх заголовків метафоричні номінативи: *«Біда навчить»*, *«Зорі, очі весняної ночі»*, *«Моя люба зоря ронить в серце мені»*, *«Музині химери»*.

Лексико-семантичне поле заголовків Лесі Українки транслює практичні клопоти її щоденної боротьби з важкою хворобою, нелегкого життя, відображає її високий інтелектуалізм, інтелігентність та висоту духу, високість мрій, сподівань та самозаглибленості. Серед концептуальних положень художніх, наукових, публіцистичних творів письменниці, які націлені на розвиток української літературної мови та подальше її утвердження варто виділити наступні:

- введення в художні контексти теми художньої творчості, а також тематики ролі та функцій художнього слова в житті людини зокрема та народу загалом у процесі історичного розвитку та становлення нації: *«Слово, чому ти не твердая криця?...»*;

- організація власної боротьби проти утисків та заборон українського слова, безпосередня участь письменниці у просвітницьких організаціях;

- постійне та послідовне відстоювання прав української мови всебічно розвиватися та повноцінно функціонувати в українському суспільстві;

- наполягання на українізації шкільної освіти українських дітей;

- збагачення української мови новими лексемами, розширення семантичного потенціалу вже існуючих слів;
- вдосконалення художньо-поетичних форм мови, шліфування її стилів та норм;
- критична оцінка доробку українських письменників, пропагування взірцевих творів української літератури;
- акцентуація письменницею уваги на конкретних мовних формах;
- інтенсивне розроблення стилів мови;
- послідовне відстоювання правил та норм фонетичного правопису.

Мова творів Лесі Українки відзначається вишуканістю і красою граматичних форм, тропів, риторичних фігур. Для творів Лесі Українки характерна емоційно-змістова напруга, семантична місткість, багатство і несподіваність асоціацій, актуальність підтексту, надзвичайна глибина ідейно-тематичного змісту.

Уже в самих заголовках творів закладений незмірно широкий почуттєвий діапазон, тонке мереживо чистої лірики. Авторкою транслюється все: від дитинної ніжності («*Черешеньки*») до незламної віри в національні ідеали («*За правду, браття, єднаймося щиро!*»).

Найменуваннями своїх творів Леся Українка розширила тематику й проблематику української літературної скарбниці. Так, серед її заголовків виділяємо біблійну й античну тематику, єгипетські мотиви: «*Самсон*», «*Кассандра*».

Отож, заголовки Лесі Українки вирізняються багатством лексико-семантичних виражальних засобів, завдяки чому письменниця блискуче лаконізує зміст твору, емоційно, експресивно та влучно репрезентує концепти творів, а інколи такі заголовки виступають ядром концептів.

2.3. Систематизація бібліонімів за дериваційними особливостями

Словотвір – це у вузькому трактуванні спосіб творення нових слів мовними засобами за певною схемою. У широкому розмінні – це розділ мовознавства, що вивчає процеси творення нових слів, способи та засоби їхнього творення, дериваційні словотворчі моделі.

Дериваційний спосіб вважають прийомом, в результаті якого змінюються твірні слова або словосполучення, особливості їхньої морфемної та фонетичної будови, відбувається трансформація лексичних значень слів. У процесі словотвору виникає нова мовна одиниця. Серед основних способів словотворення визначають **морфологічні** (наприклад, афіксні та безафіксні) та **неморфологічні** (морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний).

У сучасній мовознавчій думці досі немає єдиного підходу до визначення особливостей словотворення власних назв, що пояснюється характеристиками пропріальної лексики, які базуються на безлічі чинників. На думку Н. Подольської, бібліоніми творяться різними способами: афіксальним; основокладанням; плюралізаційним; співположенням; субстантивацією; еліпсизацією; абрєвіацією [Подольская, 1990, с. 40].

М. Торчинський вважає, що незалежно від рівнів розвитку словотвору, завжди можна з'ясувати спосіб творення похідного слова, чи воно утворене із застосуванням словотвірних формантів, у процесі трансформування твірної основи (тобто йдеться про морфологічні способи словотворення), чи набуття словом нових значень, які виникають без структурних змін у твірній основі (неморфологічний лексико-семантичний спосіб словотворення). Базуватимемо наше дослідження на позиції саме М. Торчинського, яку вважаємо найбільш актуальною, а тому за словотвірними ознаками всі заголовки Лесі Українки класифікуємо на дві групи: а) бібліоніми, утворені

неморфологічним лексико-семантичним способом; б) бібліоніми, утворені морфологічними способами.

Лексико-семантичний спосіб словотворення кваліфікуємо як процес розщеплення багатозначного слова й поступове утворення онімів з новими значеннями. У переліку таких способів словотворення виділяється семантизація, плюралізація, акцентуація, а також синтаксичний спосіб, який реалізується в універбізації та стягненні. Серед заголовків Лесі Українки фіксуємо 149 таких бібліонімів (44,5 %, «*Мрії в бурю*», «*Надія*», «*Північні думи*»).

Лексико-семантичний спосіб творення заголовків творів Лесі Українки репрезентується синтаксичним способом (117 бібліоніми, 34,9 %: «*Казка про Оха-Чародія*», «*Музині химери*») та плюралізацією (32, 9,6 %, «*Вишеньки*», «*Легенди*», «*Ритми*»). Більшість таких заголовків використовується для номінації поетичних творів, значно менше – для драматичних та прозових.

Переважна більшість заголовків, утворених синтаксичним способом, є словосполученнями («*Єврейська мелодія*», «*Кримські спогади*», «*Мрія далекая*»). Здебільшого це словосполучення, між компонентами якого простежується зв'язок узгодження («*Досвітні огні*», «*Жіночий портрет*», «*Забуті слова*») та керування («*Ангел помсти*», «*Вість з півночі*», «*Дихання пустині*»). Також фіксуємо словосполучення із сурядним зв'язком: «*Руфін і Прісцилла*».

Частотними у спектрі бібліонімів Лесі Українки є заголовки-фрази, тобто ті, які виступають повноцінними реченнями: «*В небі місяць зіходить смутний*», «*Дивлюся я на смерть природи...*» «*Люди бояться йти вночі на цвинтар*».

Семантизацією вважається спосіб словотворення, що полягає у процесі переходу слів у певні розряди назв, без жодних змін їхньої граматичної структури та фонетичного складу (61 бібліонім, 18,2 %: «*Арфа*», «*Віче*», «*Калина*»). Такий дериваційний спосіб поділяється на онімізацію та

трансонімізацію. Заголовоків, утворених способом онімізації, тобто трансформації апелятива до складу оніма, фіксуємо 17 (5,1 %): «*Боярня*», «*Русалка*». Заголовоків, утворених способом трансонімізації, значно менше, – всього 13 (3,9 %): «*Ізольда Білорука*», «*Кассандра*».

Морфологічний спосіб словотворення представлений такими видами, як афіксація, комбінований, безафіксний, складання слів, конверсія. Заголовоків, утворених складанням слів, фіксуємо всього 4: «*Віла-посестра*», «*Матиневільниця*», «*Сльози-перли*», «*Slavus-sclavus*».

У системі заголовоків Лесі Українки трапляються номінації іншомовного походження, здебільшого латинізму. Такі заголовки творяться способами, які були актуальні в латинській мові.

Чимало мовознавців займалися дослідженням заголовоків з позиції твірної основи, серед найгрунтовніших – наукові розвідки Ф. Міклошича, Ф. Палацького, М. Селіщева, В. Семенова-Тянь-Шанського, В. Ташицького, Д. Бучка, Н. Подольської, В. Німчука, О. Суперанської, М. Торчинського. Скажімо, М. Торчинський поділяє власні назви за структурою твірної основи на **відапелятивні**, **відонімні** та **комбіновані**. Відапелятивні заголовки – це бібліоніми, утворені від апелятива (слова чи словосполучення), наприклад, іменника, прислівника, дієслова, без безпосереднього словотворення або з ним. Серед номінацій поетичних творів фіксуємо 122 такі заголовки (36,4 %: «*Напровесні*», «*Осінь*», «*Трагедія*»), 22 бібліоніми (6,6 %: «*Лелія*», «*Метелик*», «*Чашка*») зафіксовано серед назв прозових творів) та 20 (6 %: «*Примара*», «*Приязнь*», «*Прощання*») – драматичних творів.

Варто зауважити, що проаналізовані власні назви творів є як однокомпонентними структурами (62 заголовки, 18,5 %), так і багатоконпонентними (відапелятивний бібліонімікон, що складається з двох і більше стрижневих понять різного характеру, частиномовного статусу, та додаткової інформації). Нами зафіксовано 269 відапелятивних багатоконпонентних заголовоків, що становить 80,3 % від загального онімного

потенціалу Лесі Українки: *«Гей, піду я в ті зелені гори»*, *«Гострим полиском хвилі спалахують»*, *«Жіночий портрет»*. У процесі такої номінації відбувається конденсування понять. Це стосується героїв, сюжетних ліній, тематики, ідейного наповнення – всього, що має безпосереднє відображення в бібліонімах. Відапелятивні багатокomпонентні поетичні, прозові й драматичні номінації творів Лесі Українки будуються за наступними моделями:

– концепт (поняття, що акумулює головну думку твору, віддзеркалює тему чи ідею) + поняття, що несуть додаткову, уточнювальну інформацію: *«Зоря поезії»*, *«Кримські відгуки»*, *«Невільничі пісні»*;

– концепт + атрибутивне слово (прикметник): *«Свята ніч»*, *«Таємний дар»*, *«Тиша морська»*;

– концепт + уточнювальне слово-субстантив: *«Дихання пустині»*, *«Дочка Ієфая»*, *«Хвилина розпачу»*;

– концепт + числівник: *«Сім струн»*, *«Три хвилини»*;

– концепт + прикладка: *«Пан народовець»*, *«Пан політик»* (загалом 6 номінацій, 1,8 %);

– заголовки розповідного характеру: *«Ой піду я в бір теменький, там суха смерека...»*, *«О, як то тяжко тим шляхом ходити»*, *«Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами...»* (155 бібліонімів, 46,3 %).

Продуктивністю відзначаються антропоцентричні номінації (31; 9,3 %: *«Сліпець»*, *«Татарочка»*, *«Хамсін»*. Як правило, вони вказують на національну належність, рід занять, а деякі – на становище в суспільстві (*«Жертва»*, *«Королівна»*). Деякі назви мають локативну семантику: *«На зеленому горбочку...»*, *«У пустині»*, *«У пуці»*.

Фіксуємо відонімні номінації, утворені від назв античних, біблійних та міфологічних героїв чи істот: *«Руфін і Прісцилла»*, *«Сафо»*, *«Самсон»*.

Отже, для більшості власних назв характерне відапелятивне походження. У дериваційній структурі заголовків Лесі Українки переважають лексико-семантичний та морфологічні типи словотворення.

2.4. Мотиваційна наповненість найменувань творів

Заголовок вважається вторинним номінативним засобом, що виникає у процесі переосмислення мовних одиниць, які вже давно відомі. Номінація твору має вектор на ідентифікування унікальних об'єктів (у нашому випадку йдеться про художні твори Лесі Українки). Бібліонім акумулює та актуалізує найважливішу, з погляду автора, інформацію, є інструментом для кодування тематичного та ідейного наповнення твору, яке декодується тільки після прочитання тексту.

Важливим елементом заголовку, невід'ємним компонентом його творення є мотивація, тобто з'ясування причин, які зумовили вибір конкретної номінації для того чи іншого твору, визначення мотиву, який став вирішальним у виборі назви твору з-поміж безлічі інших варіантів. Мотиваційне наповнення бібліонімів кардинально відрізняється від уже проаналізованих дериваційних їхніх особливостей і дещо корелює з лексико-семантичною наповнюваністю власних назв творів.

Усі твори Лесі Українки, незалежно від того, чи вони завершені, чи незавершені, мають заголовки, які виступають автономними структурами, що існують поза текстом. Моделі заголовків поділяються, за слухним міркуванням А. Мержвинського [Мержвинський, 2007, с. 33–34], на:

- **антропоцентричні**: *«Бояриня»*, *«Іфігенія в Тавриді»*, *«Татарочка»*;
- **часо-просторові**: *«Весна в Єгипті»*, *«На руїнах»*, *«У полоні (Вавилонський полон)»*;
- **заголовки, що ідентифікують метафоричну універсальність деталей**: *«Блакитна троянда»*, *«Камінний господар»*, *«Лісова пісня»*;
- **заголовки-ідентифікатори символічності певного стану**: *«Імпровізація»*, *«Оргія»*, *«Прощання»*.

Сутність заголовків, їхнє мотиваційне наповнення декодуються лише у взаємозв'язку з текстом. Саме текст є дешифрувальною одиницею номінації.

Нерідко такий синтез тексту й бібліоніма виступає шляхом розширення смислових перспектив заголовків і текстів.

М. Торчинський зауважує, що класифікацію онімів за мотиваційними характеристиками доречно проводити на основі ознак денотатів, які покладені в основу власної назви. Науковець у структурі заголовків виділяє за мотиваційною наповненістю апотропейну, асоціативну, ідеологічну, квалітативну, локативну, меморіальну, номінальну, патронімічні, посесивну, символічну, ситуативну, сутнісну, темпоральну групи [Торчинський, 2007]. Окрім цього, структура онімів може бути бінарною, тобто мотивація бібліонімів може мати комбінований характер, особливо якщо йдеться про складні та складені заголовки, а тому всередині пропріативів доречно проводити додаткове розмежування мотиваційної структури. Скажімо, в результаті такого розмежування можна виділити символічно-ситуативні, асоціативно-локативні підгрупи.

Заголовки творів є одиницями індивідуального характеру. Вони характеризуються унікальністю та оригінальністю, їхня структура може тяжіти до багатокomпонентності та розлогості. Бібліонім може складатися з одного слова або багатьох, мати описовий характер, проте їхня мотиваційна наповнюваність характеризується синкретизацією. Уже цитований С. Мержвинський називає заголовок психосоціолінгвістичним вузлом, який стягує в єдине усі мотиваційні простори твору [Мержвинський, 2007, с. 34].

Заголовки творів Лесі Українки, як правило, відзначаються одинарною мотивацією. Це стосується як поетичних, так і драматичних та прозових творів: «*Бранець*», «*Веснянка*», «*Конвалія*». Таких заголовків фіксуємо 182, і це номінації поетичних (140; 41,8 %), прозових (21; 6,3 %) та драматичних (21; 6,3 %) творів.

Більшість заголовків Лесі Українки – **асоціативні**, тобто ті, які ідображають зв'язок між словом та певним уявленням (93, 27,8 %: «*Жаль*», «*Приязнь*», «*Щастя*»). Процес виникнення асоціативних назв базується на

проведенні аналогій до інших назв чи реалій, подібність між якими, як правило, має індивідуальний характер, як і асоціативні ряди, що можуть встановлюватися в конкретних випадках. Бібліоніми Лесі Українки, які належать до асоціативної групи, знаходять своє чітке відображення в творах опосередковано. Такі бібліоніми корелюють з тематикою, проблемним насаження творів, що простежується під час прочитання певного твору.

Продуктивними в сфері онімотворення Лесі Українки є **символічні** заголовки, які умовно кодують та ідентифікують певну ідею, поняття, образ. Також символи кваліфікують як художні образи, що виступають носіями ідей, або умовне позначення будь-якого явища, події, факту, реалії. Мотиваційне наповнення онімних заголовків, як правило, ґрунтується на певних конотативних сенсах, які корелюють зі змістом твірних лексем. Саме реалізація авторкою цих конотативних сенсів сприяє трансформації заголовка в символ. У бібліонімному потенціалі Лесі Українки фіксуємо 19 заголовків-символів, що становить 5,7 % від усього заголовкового потенціалу («*Блакитна троянда*», «*Лісова пісня*», «*Осінь казка*»).

Фіксуємо серед заголовків Лесі Українки й оніми з **локативною** мотивацією, тобто ті, в яких вказується на місцеперебування певного об'єкта, образу тощо. Такі назви трапляються серед заголовків усіх жанрово-родових різновидів творів Лесі Українки (поезій, драм, прози): «*Весна в Єгипті*», «*Ізраїль в Єгипті*», «*Іфігенія в Тавриді*» (24 заголовки; 7,2 %).

Бібліоніми із **ситуативною** мотивацією, як правило, мають спорадичний характер, тобто вони виникають на певному життєвому етапі, що актуальний для письменниці в момент написання твору. І саме така життєва ситуація мотивує вибір та творення власної назви, у них акумулюються певні фрагменти дійсності мисткині: «*То була тиха ніч, чарівниця...*», «*То, може, станеться і друге диво...*», «*У чорную хмару зібралася туга моя*» (109 заголовків; 32,5 %). У ситуативно мотивованих заголовках спостерігаються зв'язки із текстом твору, для них характерний розповідний стиль.

Значно менше фіксуємо бібліонімів із **квалітативною** мотивацією, що базується на зовнішніх (скажімо, розмірі, висоті) та внутрішніх ознаках образів твору (особливостях поведінки тощо): *«Грішниця»*, *«Любка»*, *«Одержима»* (8 заголовків; 2,4 %). Це, як правило, відапелятивні відприкметникові похідні.

Дещо більше заголовків з **комбінованою** мотивацією: *«Камінний господар»*. *«Музині химери»*, *«Розбита чарка»*. Фіксуємо 63 комбіновано мотивованих бібліонімів (18,8 %), що реалізуються в таких підвидах:

– **квалітативно-асоціативний**: *«Ангел помсти»*, *«Веселий пан»*, *«Жіночий портрет»* (17; 5,1 %);

– **асоціативно-символічний**: *«Місячна легенда»*, *«Свята ніч»*, *«Святий вечір»* (6; 1,8 %);

– **асоціативно-сутнісний**: *«Роберт Брюс, король шотландський»* (1, 0,3 %);

– **квалітативно-апотропейний**: *«Таємний дар»* (1; 0,3 %);

– **локативно-асоціативний**: *«У полоні (Вавилонський полон)»* (1; 0,3 %);

– **локативно-сутнісний**: *«Кримські спогади»*, *«Волинські образки»*, *«Спогад з Єваторії»* (3; 0,9 %);

– **сутнісно-асоціативний**: *«Казка про край царя Гороха»*, *«Казка про Оха-Чародія»*, *«Légende des Siècles»*, *«To be or not to be»* (4; 1,2 %);

– **посесивно-асоціативний**: *«Бахчисарайський дворець»*, *«Бахчисарайська гробниця»* (2; 0,6 %);

– **сутнісно-символічний**: *«За горою блискавиці»*, *«Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш...»*, *«Ой не зникли золотії терни...»* (29; 8,7%).

Доречно зауважити, що для кожної літературної доби характерні свої особливості називання творів, тобто заголовки теж можуть піддаватися «модним» віянням і тенденціям. Письменникам не залишається нічого, окрім як підкоритися таким негласним канонам і діяти відповідно до намічених традицій. Характерною рисою авторського хисту та новаторства є талант до розширення меж таких літературних традицій, внесення нових віх і штрихів

до запропонованих моделей. Кожен автор розуміє, що саме від заголовку залежать особливості сприйняття реципієнтом твору загалом, номінація – це гарант успішної реалізації твору в літературних та читацьких колах. У цьому аспекті дуже влучними є міркування О. Порпуліт, яка називає звукову форму важливим фактором підвищення смислової й емоційної наснаженості бібліонімів. На думку дослідниці, слова, які сприймаються візуально чи аудіально, діють на свідомість реципієнта, стають джерелом подразнення його слухових аналізаторів прямо чи опосередковано. Через внутрішнє мовлення озвучується графічний образ заголовків. Від мелодійності сполучення звуків залежить психологічна реакція реципієнта на почуте, він може отримати насолоду чи бути невдоволеним. Проте не варто відкидати той факт, що слухове сприймання заголовку має доволі суб'єктивний характер і залежить від мовних смаків та вподобань індивіда. Але все ж, якщо аналізувати особливості сприйняття багатьма реципієнтами однієї й тієї ж назви, можна зробити об'єктивні висновки, які дозволять спрогнозувати реакцію реципієнтів на той чи інший заголовок [Порпуліт].

І. Кочан стверджує, що на заголовок покладаються різні функції, адже саме він актуалізує більшість категорій тексту. Він є орієнтиром для читача, завдяки якому реципієнт розпізнає саме той твір, який йому потрібен в усьому літературному розмаїтті. Тобто бібліоніми виконують виокремлювальну функцію, а їхня знакова природа найкраще проявляє себе у взаємозв'язках із художньою канвою тексту. Мотиваційне наповнення заголовка містить глибинну семантику всього твору. Заголовок – від'ємний компонент тексту, а тому художній твір сприймається як цілісність лише із заголовком. Окрім цього, назва – джерело інформації про твір, адже вона відбиває мотиви твору, його ідейне наповнення, особливості тематики й проблематики. Так концентрована форма заголовка віддзеркалює ідейно-тематичне наповнення всього твору [Кочан, 2008, с. 61–62].

Залежно від того, як реалізується мотиваційне навантаження заголовків, можна виділити такі їхні види:

– **прямий заголовок** – це номінація, яка виступає безпосереднім віддзеркаленням змістового та ідейно-мотиваційного наповнення художнього твору: *«Бояриня»*, *«Сонце встало. Прокинулось ясне...»*, *«Співець»*;

– **опосередкований заголовок** – бібліоніми, які опосередковано вказують на сюжетні особливості твору: *«Остання пісня Марії Стюарт»*; *«Пророчий сон патріота»*;

– **завуальований заголовок** – це пропріатив, в якому відтворюється інформація, що декодується тільки після ознайомлення з художнім твором: *«Блакитна троянда»*, *«Камінний господар»*, *«Орфееве чудо»*.

Більшість заголовків Лесі Українки належать до **прямого** підвиду. Фіксуємо 165 таких номінацій, у яких прослідковується прямий зв'язок між бібліонімом та текстом твору. Як правило, такі заголовки представлені номінаціями, у які введені антропоніми (*«Айша та Мохаммед»*, *«Кассандра»*, *«Руфін і Прісцилла»*). Також до цієї підгрупи належать номінації розповідного характеру: *«Люди бояться вночі кладовища»*, *«Обгорта мене туга, болить голова...»*, *«Ой високо сонце в яснім небі стало...»*.

Опосередкованих заголовків фіксуємо 129. Як правило, це номінації, що лише дотично розкривають сюжетну лінію: *«Квіток, квіток, як можна більше квітів...»*, *«Ти хотів би квіток на дорозі моїй?»*, *«Уста говорять: він навіки згинув...»*.

До опосередкованих заголовків також належать символічні бібліоніми: *«Блакитна троянда»*, *«Камінний господар»*, *«Темний дар»*. Це твори, в яких опосередковано декодується сюжет, тематика, проблематика твору. Для декодування таких заголовків буде замало лише прочитати твір, оскільки від реципієнта вимагається розуміння смислового наповнення символу, який закладений у назві. Опосередковані заголовки є свідченням майстерності та таланту автора. Символічні номінації лаконічно транслують ідею твору.

Подібними особливостями характеризуються й завуальовані заголовки (наприклад, «*Таємний дар*»).

Обираючи заголовки для номінації своїх творів, Леся Українка орієнтувалася на моделі створення заголовків попередниками та на органічні для неї самої моделі.

Не варто залишати без уваги тенденцію Лесі Українки до алюзійності. Так, деякі заголовки письменниці (зокрема номінації іншомовного походження) побудовані на основі відкритої алюзії, тобто стилістичної фігури, яка містить вказівку, аналогію чи натяки на певні літературні, історичні, міфологічні, політичні, біблійні, побутові факти, які закріпилися в культурі та розмовному мовленні. Матеріалом для формування алюзій служать загальновідомі вислови, крилаті фрази, назви раніше написаних творів, або імена їхніх героїв.

До алюзивних належать також іншомовні назви творів Лесі Українки:

– «*Fiat nox!*» («*Хай буде ніч*»). У цій поезії прочитуємо паралелі з біблійним висловом «Хай буде світло», який латинською мовою звучить «*Fiat lux!*»;

– «*Impromptu*» («*Експромт*»). Леся Українка перебувала у дружніх стосунках із Ольгою Кобилянською, яка 1894 року написала новелу «*Impromptu phantasie*». 1897 року Леся Українка пише поезію «*Impromptu*» російською мовою як відповідь російському поету Мачтетові на закиди, що російською мовою вона писати не здатна. Цей вірш був написаний з тією умовою, що Мачтет ніколи його не надрукує в російських виданнях;

– «*Pontos Axeinos*» («*Понт Аксейнський*»), алюзія на грецький евфемізм «негостинне море», власне, саме цей евфемізм і послужив назвою твору;

– «*Slavus - sclavus*» («*Слов'янин – раб*»);

– «*Légende Des Siècles*» – це заголовок, в основу якого покладена назва поетичної збірки В. Гюго «Легенда віків», яка базувалася на тематиці зображення людської історії та еволюції;

– «*To be or not to be?..*» – знаменита фраза Гамлета («Бути чи не бути?»), яка стала крилатою;

– «*Ein Brief ins Weite*» («Лист вдалечінь»), «*Lied ohne Klang*» («Пісня без звуку»), російською – «*Мгновение*» («Мить»).

Отож, заголовки Лесі Українки за мотиваційною структурою надзвичайно індивідуалізовані. Питома вага бібліонімів реалізує символічне, асоціативне, ситуативне мотиваційне наповнення. Продуктивністю виділяються й заголовки з комбінованою мотивацією. Простежуємо чітку кореляцію між заголовком та самим твором, який ідентифікується номінацією. Нерідко заголовки декодують головних героїв, ідеї, проблеми, теми творів.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОНІМІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

3.1. Методика вивчення власних назв художніх творів у закладах вищої освіти

Ономастика як лінгвістичний розділ, що вивчає власні назви, особливості їхнього функціонування в мові та суспільному житті, закономірності творення та розвитку власних назв, має свою специфіку вивчення в українських навчальних закладах.

Як правило, вивчення у вищій школі ономастики як окремого розділу мовознавства має побіжний характер, власні назви вивчаються лише в межах якихось певних тематик, що в подальшому спричиняє проблеми з їх розумінням та аналізом. У більшості вищих навчальних закладів філологічного спрямування ономастика трактується як вибіркова навчальна дисципліна, її викладають лише тоді, коли студенти проявили бажання вивчати цей розділ.

На думку О. Данилюк, вивчення ономастики – надзвичайно важливий компонент формування мовної та етнокультурної компетентності українця. Адже ономастичні знання – невід’ємна складова мовної особистості, її здатності досконало оволодіти мовними навичками й уміннями, такі знання формують потребу досліджувати та пізнавати мовні явища [Данилюк, 2014, с. 83–85].

Скажімо, під час вивчення історії народу дуже важливо супроводжувати цей процес дослідженням топоніміки, оскільки з неї можна з’ясувати, як формувався словниковий фонд мови, простежити ареальне поширення мовних явищ, реанімувати історизми та архаїзми, які були актуальні в житті народності. Правильне розкриття того чи іншого топоніма, з’ясування його структурних, лексико-семантичних характеристик, походження дає надзвичайно цінну історичну й мовну інформацію.

Навчальні підручники та посібники буквально рясніють онімною лексикою, що є частим компонентом різних завдань і вправ, у контексти яких вводяться оніми на позначення імен та прізвищ людей, назв річок, міст, сіл, історичних епох, літературних творів, географічних понять. Власні назви служать ілюстративним матеріалом під час вивчення тієї чи іншої теми, проте на їхні особливості звертається мало уваги, не акцентується на їхньому опануванні, аналізі й осмисленні.

Специфічні характеристики онімів роблять їх доречним матеріалом для демонстрації таких тем, як «Словотвір», «Морфеміка», «Лексика» під час навчання у вищих навчальних закладах філологічного спрямування. Також доречно послуговуватися власними назвами в процесі формування правописних вмінь та навичок студентів.

Варто зазначити, що оніми, а особливо їхні окремі групи, є об'єктом зацікавлення студентів, причому вони можуть заціклитися на вивченні особливостей окремої онімної групи (антропонімів, ергонімів, ідеонімів, космонімів, прагматонімів, топонімів). Більш того, людина живе в оточенні онімів все своє життя, і неусвідомлено знайомиться з ними. Однак нерідко спостерігається явище, коли назва, яка начебто була людині завжди знайома, стає причиною труднощів, особливо в правописному аспекті [Калінкін, 2000, с. 26].

Практичне застосування онімів під час навчального процесу викликає стійкий інтерес учнів та студентів, що обов'язково в майбутньому позитивно відзначиться на формуванні мовної компетенції особистості. Скажімо, проведення практичних робіт з правопису антропонімів стане основою здатності правильного застосування імен, прізвищ, прізвицьк, імен по батькові, сформує навички їхнього відмінювання, оперування кличним відмінком, стане основою, на якій базуватимуться вміння правильного родового застосування онімних форм з дотриманням правописних норм.

Студентів можуть зацікавити етимологічні особливості онімів, скажімо, їхніх власних імен та прізвищ, а це сприяє ґрунтовнішому дослідженню слів.

Невід’ємними атрибутами людського життя є різноманітні заклади, магазини, установи, місця відпочинку для молоді, семантика та мотивація назв яких теж може послужити джерелом зацікавлення студентів. Варто запропонувати їм завдання, що будуть націлені на з’ясування семантико-мотиваційного наповнення ергоніма, особливостей його побутування. Можна навіть запропонувати провести невеличке етимологічне дослідження, в процес якого будуть залучені дотичні до певного закладу люди, скажімо, його керівник, що зможе розкрити особливості мотивації під час вибору власної назви або реальну сутність його семантики.

Цікавими в онімному просторі є ідеоніми – оніми, які використовуються для іменування культурних та мистецьких творів, наукових досягнень, тобто всього, для чого характерна духовна та інтелектуальна цінність. Такі оніми цікаві в аспекті відповідності правописним нормам, інтерес можуть викликати й особливості їхньої мотиваційної структури: учні та студенти вдаються до пошуку мотивів, які послужили продуцентами оніма.

Особливо цікаві оніми, які номінують космічні тіла й об’єкти. Інтерес до таких власних назв пояснюється тим, що виникає бажання знайти асоціації, які мотивували ті чи інші космічні назви. Цікавим також є дослідження дериваційних аспектів космонімів.

Серед онімного потенціалу не варто забувати про прагматоніми – пропріативи, які номінують матеріальну сферу життєдіяльності людей. Такі власні назви є атрибутом якості життя людини, а тому побутують у людському житті щоденно. Саме прагматоніми виступають номінаціями історичних, економічних, соціальних, модних процесів.

Найцікавішим та чи не найбагатшим матеріалом для дослідження онімів є топоніми – власні назви об’єктів та явищ локативного характеру, простіше кажучи, географічні назви. Топоніми бувають як фіксовані, під якими

маються на увазі загальновідомі географічні назви, так і незафіксовані, тобто такі, які відомі певним групам людей. Джерелом зацікавлення є етимологічні та правописні особливості топонімів.

Підбір ілюстративного матеріалу для вивчення ономастики, полягає у поетапному виконанні певних правил, які полягають у:

- відборі наочного онімного матеріалу, який відповідає віковим особливостям, інтересам, рівню знань студентів;
- систематизації мовного матеріалу, відповідно до навчальної програми та планів;
- комплексному та всебічному вивченні онімів із перспективами їхнього використання в майбутньому;
- опрацюванні онімного потенціалу певного автора;
- практичному використанні онімів для формування вмій і навичок їхнього правильного застосування та самостійного використання при потребі.

Вивчення власних назв – це джерело збагачення мовлення студентів та компонент процесу вироблення навичок наукового аналізу. Однак організація процесу вивчення онімів повинна базуватися на визначенні низки лінгводидактичних завдань, що входять до єдиного семантичного простору та пов'язані з культурними, історичними рисами народу, специфікою морфемної будови власних назв, словозмінних, слівотвірних та орфографічних мовних особливостей.

Організація процесу викладання ономастики у вищих навчальних закладах полягає у висвітленні новітніх досягнень і актуальних завдань цього спецкурсу, детальному висвітленні сутності розділів та питань, які становлять найбільший науковий інтерес і відзначаються актуальністю та перспективою подальших досліджень у науковій літературі. Перед студентами варто окреслити головні віхи наукових досліджень ономастики, розкрити методику наукової роботи, сформулювати проблеми, вирішення яких потребує інформаційного пошуку. Така специфіка роботи зі студентами

актуалізуватиме зацікавлення темою, стимулюватиме самостійні науково-інформаційні пошуки та прагнення долучитися до наукової діяльності.

Є певні вимоги й до наукового рівня спецкурсу. Він повинен бути вищим за загальну й професійну підготовку аудиторії. Високий рівень лекцій, фактичного матеріалу, теоретичної та практичної організації навчального процесу сприятиме формуванню в студентів навиків самостійної роботи, аналітичних умінь, здатності вести дискусії, розвиватиме їхнє мислення та творчі здібності. Успішність засвоєння студентами нових знань та їхнє зацікавлення ономастиком великою мірою залежить від компетенції викладача.

У спектрі запитань та проблем, які повинні бути вирішені під час вивчення ономастики, виділяють дослідження граматичних, семантичних, орфографічних, лексичних, дериваційних, мотиваційних особливостей онімів. Навчальна діяльність повинна проводитися в тісній кореляції з іншими лінгвістичними галузями, а також історією, культурологією, етнографією, соціологією, психолінгвістикою, оскільки ономастика перебуває в тісних зв'язках з цими галузями [СШІМСГС, 2018, с. 222].

Доречно поетапно вивчати зі студентами різні розділи ономастики – антропоніми (прізвища, імена та по-батькові людей, прізвиська, псевдоніми), топоніми, теоніми, космоніми, хрононіми, міфоніми, ергоніми, зооніми, хрематоніми, бібліоніми (власні назви творів). Їхнє вивчення полягає в дослідженні етимологічних, семантичних, словотвірних особливостей окреслених груп онімів, основних принципів номінації, шляхів переходу апелювативів в оніми, діахронних та функційних особливостей онімної лексики.

Розуміння семантичних особливостей онімів супроводжується засвоєнням студентом ключових культурних концептів. Про успіх навчальної діяльності свідчить засвоєння студентами наступних знань та вмінь:

- сутності та функцій онімів як знаків мови;
- структури мовної системи та місця в ній онімів;
- умов функціонування та соціальної диференціації власних назв;

- сучасних джерел поповнення словникового складу мови шляхом виникнення нових онімів;
- спільних та відмінних рис морфемної будови оніма;
- продуктивних та непродуктивних способів творення онімів;
- принципів створення семантично-функційних груп слів у семантичні та тематичні підгрупи;
- володіння термінологією ономастики, специфікою власних номінацій на всіх рівнях мови;
- використання теоретичних відомостей та конкретних фактів і явищ з ономастики;
- вміння орієнтуватися в дискусійних моментах ономастики, застосовувати набуті знання для пояснення конкретних ономастичних явищ і фактів, форми та змісту, функцій пропріативів під час їхнього зіставлення з іншими мовними одиницями;
- вміння визначати походження слова, аналізувати словотвірні, семантичні та мотиваційні особливості онімів;
- проведення ономастичних рзвідок відповідно до програмних вимог [ССНІМСГС, 2018, с. 226].

Як бачимо, методика вивчення онімів у вищих навчальних закладах має свої певні особливості та залежить від компетенції викладача й активізації пізнавальних інтересів студентства. Ономастика виступає важливим чинником формування наукових зацікавлень студентів, їхньої самостійності, навиків дослідницького інформаційного пошуку.

3.2. Бібліоніми як засіб активізації пізнавальної активності учнів шкіл

Вивчення ономастики в школі має свою специфіку. Учні школи не тільки живуть в оточенні власних назв, але й постійно знайомляться з новими онімами на уроках української мови, літератури, географії, історії, навіть фізики й

математики. Отож, ономастика дотична до інших навчальних шкільних дисциплін. Скажімо, вчителі української мови використовують здебільшого ономастичний матеріал в ролі ілюстрації певних мовних явищ: дериваційних, морфемних, лексичних тощо. Для вчителів історії ономастика цікава тим, що може дати інформацію стосовно певних історичних реалій. Власні назви сприяють активізації навчальної пізнавальної активності школярів, знайомлять їх із мовною картиною світу, сприяють запам'ятовуванню лінгвістичної термінології, розвивають спостережливість, допитливість учнів, стимулюють їхнє зацікавлення історією рідного краю, власним родоводом тощо.

Для активізації пізнавальної активності школярів учням можна запропонувати дати відповідь на питання: «Чому мене так назвали?», «Що заховано в моїм імені?». Також дітям можна запропонувати укласти антропонімічний словник власної сім'ї та родини, словник шкільних імен, або ж топонімічний словник свого краю [Воляннюк, 2014, с. 111].

Оніми часто виконують функцію ілюстративного матеріалу під час вивчення морфеміки, лексики та словотвору в школі. Для активізації навчального процесу учням можна запропонувати зробити словотвірний або морфемний аналіз свого імені чи прізвища, утворити форму кличного відмінка імені свого однокласника флективним способом, або ж форму імені по батькові від будь-якого імені.

Вивчення топонімів варто базувати на виконанні завдань, які будуть пов'язані з виробленням навичок правопису онімів, що номінують географічні об'єкти, особливостей їхнього відмінювання, утворення прикметників від власної назви. Особливу увагу варто акцентувати на правописі та відмінюванні ойконімів, до складу яких входить іменник і прикметник та іменник і іменник (наприклад, *Рава-Руська*). Цікавим буде виконання завдань на утворення прикметників від топонімів за допомогою суфіксів -ськ-, -цьк-, -зьк-, -анськ-, -інськ-, -енськ-, -инськ-, -ецьк- та ін. [Воляннюк, 2014, с. 112].

Заголовки Лесі Українки можуть послужити надзвичайно цінним ілюстративним матеріалом для активізації пізнавальної діяльності учнів та зацікавлення їх ономастиком. За структурою заголовки виражаються як одним словом, так і словосполученнями або реченнями, що робить їх актуальним матеріалом під час вивчення лексики, словотвору, морфеміки, синтаксису в школі.

Пропонуємо варіанти вправ, які можуть бути використані під час вивчення різних розділів мовознавства в школі, а також активізуватимуть пізнавальну активність учнів та зацікавлення онімами:

1. З'ясувати спосіб словотворення у вказаних заголовках творів Лесі Українки. Утворити словосполучення з вказаними словами: «Бранець», «В'язень», «Веснянка», «Калина», «Татарочка», «Відгуки», «Вишеньки», «Ворогам», «Грішниця», «Дим», «Жертва», «Завітання», «Заспів», «Конвалія», «Королівна», «Мелодії».

2. Увести запропоновані слова (які Леся Українка використовує в ролі заголовків) в речення таким способом, щоб вони були і власними назвами, і загальними: калина, мрії, мелодії, надія, осінь, перемога, питання, пісня, пророк, ритми, сосна, сон.

3. Записати заголовки творів Лесі Українки фонетичною транскрипцією та зробити їх повний фонетичний розбір:

«Спогад з Євпаторії»

«Питання»

«Конвалія»

«Мрії в бурю»

«Свята ніч»

«Бахчисарай»

«Бояриня»

«Ізраїль в Єгипті»

«Приязнь»

«В'язень»

4. Скласти загадки, відгадками яких будуть вказані слова:

«Вишеньки»

«Арфа»

«Дим»

«Калина»

«Мрії»

«Конвалія»

5. Записати заголовки творів Лесі Українки в алфавітному порядку:

«Музині химери»	«Поворіт»
«Жіночий портрет»	«Сафо»
«Якутська поема»	«Уривки з листа»
«Завітання»	«Хамсін»
«Розмова»	«Блакитна троянда»
«Тиша морська»	«Ангел помсти»
«Хвилини»	«Мати-невільниця»
«Розбита чарка»	«На зеленому горбочку»

6. Визначити семантику власних назв:

«Калина»	«Перемога»
«Грішниця»	«Примара»
«Жертва»	«Сліпець»
«Розмова»	«Щастя»

7. Поставити наголос у наведених нижче бібліонімах:

«Мердвен»	«Враги»
«Хамсін»	«Триптих»
«Лелія»	«Сльози-перли»

8. Зробити морфемний аналіз поданих заголовків:

«Татарочка»	«Метелик»
«Приязнь»	«Процання»
«Примара»	«Трагедія»
«Пізно»	«Ритми»

9. Провідміняти подані бібліоніми:

«Таємний дар»	«Пізно»
«Народ пророкові»	«Ангел помсти»
«Прокляття Рахілі»	«Одержима»
«Негода»	«Напис в руїні»

10. Скласифікувати заголовки-іменники на 3 групи (тверду, м'яку й мішану). Визначити слова, які не підлягають поділу на групи та пояснити, чому так відбувається:

«Сліпець»	«Трагедія»
«Сон»	«Питання»
«Негода»	«Хвиля»
«Сосна»	«Пісня»
«Осінь»	«Розмова»

11. Визначити відміну поданих заголовків-іменників:

«Русалка»	«Заспів»
«Сліпець»	«Лелія»
«Триптих»	«Дим»
«Примара»	«Чашка»
«Метелик»	«Конвалія»

12. Скласти речення з поданими словами. Пояснити правопис слів у цих реченнях:

<i>калина – Калина</i>	<i>вишеньки – Вишеньки</i>
<i>конвалія – Конвалія</i>	<i>питання – Питання</i>
<i>осінь – Осінь</i>	

13. Виконати повний синтаксичний розбір заголовків-речень.

Зобразити речення схематично:

- «Біда навчить»
- «Дивлюся я на смерть натури»
- «За правду, браття, єднаймося щиро»
- «Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш»
- «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами»
- «Я знала те, що будуть сльози, мука»
- «Я бачила, як ти хиливсь додолу»
- «Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти»

14. Зробити повний синтаксичний розбір заголовків-словосполучень (визначити головне та залежне слово, поставити питання, визначити тип словосполучення за головним словом та вид підрядного зв'язку – узгодження, керування, прилягання). Намалювати схему словосполучення.

«Досвітні огні»	«Полярна ніч»
«Прокляття Рахілі»	«Три хвилини»
«Уривки з листа»	«Ангел помсти»
«Сім струн»	«Лісова пісня»
«Плач Єремії»	«Напис в руїні»

15. Встановити відповідність між заголовком твору Лесі Українки та його частиномовною моделлю:

«Біда навчить»	прислівник + прикметник + іменник
«На стоянці»	іменник + прикметник
«На давній мотив»	прийменник + іменник + іменник
«Сім струн»	іменник + прийменник + іменник
«Мрія далекая»	іменник + дієслово
«Мрії в бурю»	числівник + іменник
«Літо краснеє минуло»	прийменник + іменник
«Іфігенія в Тавриді»	іменник + прийменник + іменник
«Завжди терновий вінець»	дієслово + займенник + іменник
«Граї, моя пісне!»	прийменник + прикметник + іменник
«В магазині квіток»	іменник + прикметник + дієслово.

16. Визначити символічне наповнення заголовків творів Лесі Українки:

«Блакитна троянда»
«Камінний господар»
«Лісова пісня»
«Досвітні огні»

17. Поставити розділові знаки в поданих заголовках:

«Мріє не зрадь Я так довго до тебе тужила...»

«На вічну пам'ять листочкові спаленому приятельською рукою в непевні часи»

«Минаю я було долини й гори»

«О не кори мене любий»

«Ой здається не журюся таки ж я не рада»

«Ось вони йдуть Корогва у них має»

«Ти дівчино життям розбита грай»

«Уста говорять він навіки згинув»

18. Виправити помилки в написанні заголовків художніх творів

Лесі Українки:

«Хвиля»

«Прокляття Рахілі»

«Тиша морська»

«Пісьні про волю»

«Татарочка»

«Вязень»

«Східна мелодія»

«Напровисні»

«Св'ята ніч»

19. Визначити мову, якою звучать подані заголовки:

«Légende Des Siècles»

«FIAT NOX!»

«To be or not to be?..»

«Ein Brief ins Weite»

20. Виписати із поданих заголовків власні назви:

«Айша та Мохаммед»

«На мотив з Міцкевича»

«Іфігенія в Таврід»

«На Земмерінгу»

«Ізраїль в Єгипті»

«На роковини Шевченка»

«Спогад з Євпаторії»

«Надсонова домівка в Ялті»

«Плач Єремії»

«Красо України! Подолля»

21. Утворити нові слова від поданих заголовків-іменників:

« <i>Легенди</i> »	« <i>Вишеньки</i> »
« <i>Калина</i> »	« <i>Мрії</i> »
« <i>Жертва</i> »	« <i>Надія</i> »
« <i>Дим</i> »	« <i>Осінь</i> »

22. Визначити різницю в словотвірних процесах апелювальної та онімної лексики на прикладі заголовків художніх творів Лесі Українки:

« <i>Татарочка</i> »	« <i>Осінь</i> »
« <i>Одержима</i> »	« <i>Бранець</i> »

23. Утворити словотвірні ряди від слів, які стали заголовками творів Лесі Українки:

« <i>Жертва</i> »	« <i>Жаль</i> »
« <i>Хвиля</i> »	« <i>В'язень</i> »
« <i>Приязнь</i> »	« <i>Метелик</i> »
« <i>Хвилини</i> »	« <i>Перемога</i> »
« <i>Школа</i> »	« <i>Лелія</i> »
« <i>Арфа</i> »	« <i>Відповідь</i> »

24. Визначити словотвірний тип вказаних бібліонімів Лесі Українки:

« <i>Мати невольниця</i> »	« <i>Я бачила, як ти хилився додолю...</i> »
« <i>Сльози-перли</i> »	« <i>Татарочка</i> »
« <i>Бранець</i> »	« <i>Руфін і Прісцилла</i> »
« <i>Гей, піду я в ті зелені гори</i> »	« <i>Напис в руїні</i> »

25. Вибрати з поданих заголовків творів Лесі Українки ті, які безпосередньо відображають сюжет:

« <i>Кассандра</i> »	« <i>Жаль</i> »
« <i>Перемога</i> »	« <i>Ангел помсти</i> »
« <i>Грішниця</i> »	« <i>Дочка Ісфая</i> »

«Байдари» «Де тії струни, де голос потужний»
 «Казочка про край царя Гороха...» «Щастя»

26. Провести співвідношення між заголовками та текстами творів, для номінації яких вони використовуються:

«Камінний господар»
 «Коли втомлюся я життям щоденним»
 «На вічну пам'ять листочкові, спаленому приятельською рукою в темні часи...»
 «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами»
 «Люди бояться вночі кладовища»
 «Нагаєчка, нагаєчка! – співають накінець...»
 «Нічка тиха і темна була...»

27. Із поданого переліку заголовків вибрати ті, які використовуються для номінації поетичних творів, та визначити їхню семантичну наповненість:

«Ангел помсти» «Чом я не можу злинути угору?»
 «Волинські образки» «Упоєні на бенкетах кривавих»
 «Якби оті проміння золоті...» «У пущі»
 «У катакомбах»

28. Із поданих заголовків вибрати ті, які номінують драматичні твори Лесі Українки, та з'ясуйте їхню мотивацію:

«Досвітні вогні» «Сон літньої ночі»
 «Лісова пісня» «На полі крові»
 «Музині химери» «Орфеєве чудо»
 «Блакитна троянда»

29. Із поданого переліку заголовків вибрати ті, якими номінуються прозові твори Лесі Українки, та зробити їх морфемний і словотвірний розбір:

«Метелик» «Мрії» «Оргія»

<i>«Щастя»</i>	<i>«Лелія»</i>	<i>«Трагедія»</i>
<i>«Прощання»</i>	<i>«Жаль»</i>	<i>«Школа»</i>

30. Визначити співвідношення між заголовками та мотивами й тематикою творів, які вони називають:

<i>«Любка»</i>	<i>«Сфінкс»</i>
<i>«У пустині»</i>	<i>«Сонет»</i>
<i>«Тішся, дитино, поки ще маленька»</i>	<i>«Сосна»</i>
<i>«Вишеньки»</i>	<i>«Пісні з кладовища»</i>

31. Побудувати частиномовні моделі поданих заголовків:

- «Порвалася нескінчена розмова»*
- «Поет під час облоги»*
- «Ось уночі пробудились думки»*
- «Нічка тиха і темна була»*
- «Народ пророкові»*
- «Мамо, іде вже зима»*

32. Установити відповідність між назвою та родовою належністю твору:

<i>«Над морем»</i>	<i>«Адвокат Мартіан»</i>
<i>«Легенди»</i>	<i>драма</i>
<i>«Віла-посестра»</i>	<i>ліро-епос</i>
<i>«Одно слово»</i>	<i>лірика</i>
<i>Примара»</i>	<i>проза</i>
<i>«Кримські відгуки»</i>	

33. Встановити відповідність між назвою твору та уривком з нього:

<i>«Досвітні вогні»</i>	<i>«Всміхається мені страшний посланець»</i>
<i>«Лісова пісня»</i>	<i>Я бачу в усміху ненависть і любов</i>
<i>«Ангел помсти»</i>	<i>На білих крилах червоніє кров,</i>
<i>«Хвиля»</i>	<i>Мов на снігу зорі вечірньої багрянець».</i>

<i>«Вставай, хто живий, в кого думка повстала! Година для праці настала! Не бійся досвітньої мли, – Досвітній огонь запали, Коли ще зоря не заграла» «Хвиля смутна, каламутна,</i>	<i>вже не ясна, вже не біла, відпливає посумніла, мов до гробу» «О, не журися за тіло! Ясним вогнем засвітилось воно, Чистим, палючим, як добре вино, Вільними іскрами вгору злетіло»</i>
--	---

34. Визначити твірну основу вказаних бібліонімів:

<i>«Грішниця»</i>	<i>«Любка»</i>
<i>«Бояриня»</i>	<i>«Хвилини»</i>
<i>«Татарочка»</i>	<i>«Королівна»</i>
<i>«Розмова»</i>	<i>«Одержима»</i>
<i>«Приязнь»</i>	<i>«Конвалія»</i>

35. Записати номінації творів Лесі Українки за схемою:

<i>прикметник + іменник</i>	<i>прийменник + прикметник +</i>
<i>іменник + сполучник + іменник</i>	<i>іменник</i>
<i>іменник + прийменник + іменник</i>	<i>числівник + іменник</i>
<i>прийменник + іменник</i>	

36. Написати твір-роздум на одну із запропонованих тем:

«Леся Українка – співачка досвітніх вогнів»
«Чому Лесю Українку вважають донькою Прометея?»
«Якою я уявляю Лесю Українку в сучасному світі?».

37. Пояснити, чому в словах «свята» та «святий» у заголовках «Свята ніч» та «Свята вечеря» не ставиться апостроф.

38. Пояснити, чому подані пари слів пишуться по-різному:

<i>хвиля – Хвилина</i>	<i>блакитна троянда – Блакитна</i>
<i>відгуки – Відгуки</i>	<i>троянда</i>
<i>щастя – Щастя</i>	<i>русалка – Русалка</i>

39. Доповнити заголовки творів Лесі Українки епітетами:

«... вогні» «... господар»

«... образки» «... мелодія»

«... співи» «... дар»

«Тиша ...» «... пан»

40. Скласти розповідь про прочитану драму Лесі Українки, використовуючи власні назви.

Пропонуючи такі завдання учням, ми переконалися, що в них зростає зацікавлення навчальним матеріалом, краще запам'ятовуються правила, зростає рівень успішності. Таким чином, підтверджено доцільність упровадження ономастикону у навчально-виховний процес.

ВИСНОВКИ

1. У кваліфікаційній роботі проведено комплексне дослідження та схарактеризовано заголовки художніх текстів Лесі Українки в лінгвістичному аспекті. Окреслено коло теоретичних питань, вирішення яких є запорукою всебічного осягнення, осмислення й інтерпретації заголовків як мовознавчих одиниць та невід'ємного компонента зовнішньої структури художнього твору. Проаналізовано заголовки художніх творів Лесі Українки в лінгвістичному аспекті як специфічне явище мови. Також в роботі уточнено суть поняття «бібліонім» та з'ясовано його місце в структурі онімів української мови. Окрім цього, було проведено фіксацію та систематизацію заголовків поетичних, прозових та драматичних творів Лесі Українки, з'ясовано й обґрунтовано структурно-дериваційні, лексико-семантичні, мотиваційні особливості заголовків Лесі Українки, окреслено їхнє функційне наповнення. У роботі описано методику вивчення ономастики у вищій та загальноосвітній школі, розроблено комплекс завдань і вправ на застосування бібліонімів у шкільному навчально-виховному процесі. Також укладено реєстр власних назв поетичних, драматичних та прозових творів Лесі Українки.

2. Термін «бібліонім» вживається на позначення власних назв будь-яких письмових творів з художнім, релігійним чи науковим змістом. У структурі заголовків науковці виділяють групу белетристиконімів, публіцистиконімів, документонімів, логосонімів, епістулонімів, клерикалонімів, оратонімів, серіонімів, що класифікуються на основі змістового наповнення. Залежно від жанрово-родової належності творів, бібліоніми поділяються на прозоніми, поетоніми, драмоніми.

3. Серед ґрунтовних лінгвістичних рзвідок, об'єктом аналізу та дослідження в яких були бібліоніми, варто виділити праці І. Арнольда, І. Бірагової, В. Богуславської, Л. Бойко, Д. Бучка, Н. Веселової,

В. Виноградова, Н. Гавришина, Ф. Горленко, Л. Грицюк, О. Дубовик, С. Єрмоленко, Т. Желтоногової, А. Загнітка, Г. Їжакевич, Ю. Карпенка, Н. Кожинової, Л. Манькової, В. Никонова, Ю. Орлицької, О. Пешковського, М. Пилинського, Н. Подольської, С. Потапенка, О. Потебні, В. Ронгинського, Л. Ставицької, М. Суперанської, Г. Тимошик, М. Торчинського, С. Форманової, Є. Челецької, В. Чижаківського, Л. Шевченко, А. Ягдової та ін.

4. Заголовок художнього твору дефініюють як концептуальний елемент твору, через посередництво якого відбувається декодування багатогранного текстового змісту, транслюється тематично-ідейне наповнення твору. Заголовок – це своєрідний місток між автором і його твором та читачем, який виконує ознайомлювальну функцію, оскільки передує текстові твору. Бібліоніми служать ідентифікатором твору, сприяють його впізнаваності серед величезного масиву інших творів.

5. У процесі дослідження було зареєстровано 335 заголовків поетичних (291; 87,1 %), драматичних (13; 3,9%) та прозових (22; 6,6 %) творів (включно з поемами) Лесі Українки. У цьому комплексі превалюють власне українські номінації (314 одиниць, що становить 93,7% від загального заголовкового потенціалу). Більшість бібліонімів характеризується складеною структурою (269; 80,3 %), значно менше заголовків з простою (62; 18,5 %), і найменша питома частка складних номінацій – усього 4 (1,2 %).

6. Найпродуктивнішим структурним типом складених заголовків є бібліоніми-словосполучення, якими номінуються 75 поетичних творів (22,4 %), 11 драматичних творів (3,3 %), 5 прозових творів (1,5 %). Як правило, їхня частиномовна модель будується за наступними схемами: «прикметник + іменник», «іменник + іменник», «числівник + іменник», «іменник + прикметник». Також до групи заголовків-словосполучень відносимо три- і чотирикомпонентні бібліоніми, для вираження відношень

між частинами яких використовуються прийменник. Питому вагу заголовкового потенціалу творів Лесі Українки становлять речення. Фіксуємо заголовки, виражені односкладними поширеними та непоширеними, повними й неповними реченнями, а також двоскладними і навіть складними реченнями. Заголовки творів Лесі Українки мають дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семи-, дев'яти- і десятикомпонентну структуру.

7. За дериваційними особливостями бібліоніми Лесі Українки поділяються на утворені неморфологічним лексико-семантичним способом та морфологічними способами. Фіксуємо 149 власних назв, в основі творення яких лексико-семантичний спосіб (44,5 %), який репрезентується синтаксичним різновидом (117; 34,9 %) та плюралізацією (32; 9,6%), якими номінуються поетичні, прозові та драматичні твори письменниці. Способом семантизації утворений 61 заголовок Лесі Українки (18,2 %), онімізації – 17 (5,1 %), трансонімізації – 13 (3,9 %). Морфологічний спосіб словотворення репрезентується афіксацією, безафіксним, комбінованим видом, складанням слів, конверсією.

8. Лексико-семантичні особливості заголовків художніх творів Лесі Українки залежать від змістового наповнення тексту, ідіолекту письменниці, її ерудованості, інтелектуалізму, ідейно-естетичних вподобань, художніх норм творення бібліонімів. У художньому світі Лесі Українки фіксуємо дисонанс між заголовком та текстом твору. У лексико-семантичній структурі заголовків було зареєстровано введення в них антонімів, синонімів, контекстуального протиставлення, інших власних назв, варваризмів. Леся Українка майстерно вводить у контекст своїх заголовків епітети та метафори.

9. За мотиваційним наповненням заголовки художніх творів Лесі Українки поділяються на антропоцентричні, часо-просторові, метафоричні, символічні. За особливостями денотатів онімів, які покладені в основу

бібліоніма, заголовки варто поділяти на апотропейні, асоціативні, ідеологічні, квалітативні, локативні, меморіальні, номінальні, патронімічні, посесивно-символічні, символічні, ситуативні, сутнісні, темпоральні. У заголовковому потенціалі Лесі Українки фіксуємо комбінованість мотиваційних ознак, що спричиняє появу бінарних заголовків: квалітативно-асоціативних (17; 5,1 %), асоціативно-символічних (6; 1,8 %), асоціативно-сутнісних (1; 0,3%), квалітативно-апотропейних (1; 0,3 %), локативно-асоціативних (1; 0,3 %), сутнісно-асоціативних (1; 0,3 %), посесивно-асоціативних (2; 0,6 %), сутнісно-локативних (3; 0,9 %), сутнісно-символічних (29; 8,7%).

10. Ономастика як окремий розділ мовознавства не входить до складу навчальної програми загальноосвітньої школи, а у вищих навчальних закладах вивчається вибірково. Потенціал цього виду лексики полягає в тому, що бібліоніми виступають важливим складником формування мовної та етнокультурної компетентності українця, сприяють виробленню навичок досконалого володіння мовою, стимулюють бажання й потребу досліджувати та пізнавати мовні явища. Успішність процесу засвоєння онімної лексики залежить від якості та правильності підбору комплексу завдань і вправ, компетентності вчителя та його вміння зацікавити учнів. Як правило, оніми вводяться у навчальний процес під час вивчення окремих розділів мовознавства (лексики, морфеміки, словотвору, правописних норм). При цьому важливо правильно підібрати ілюстративний матеріал, який виступає інструментом активізації пізнавальної діяльності учнів та студентів. Розроблено систему вправ на використання заголовків творів Лесі Українки, в яких учням пропонується розв'язувати проблемні завдання. Такі вправи можуть використовуватися на уроках української мови та літератури.

11. Усі зафіксовані заголовки художніх творів Лесі Українки репрезентуються в додатку, в якому представлено реєстр бібліонімів, відповідно до жанрової специфіки творчості Лесі Українки.

12. Вбачаємо перспективу проведення подібних наукових рóзвідок у фіксуванні таких номінацій в інших представників української літератури, що дозволить висвітлити багато проблемних питань із цієї тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Антична література, 1993 1. Антична література: довідник. Буркат О. П., Беляєв Р. С., Вишневська Н. О. та ін. За ред. Семчинського С. В. Київ : Либідь, 1993. 320 с.
- Арнольд, 1978 2. Арнольд И. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста. *Иностранные языки в школе*. 1978. №4. С. 23–31.
- Белей, 2002 3. Белей Л. Нова українська художньо-літературна антропонімія: проблеми теорії та історії : монографія. Ужгород, 2002. 157 с.
- Богдан, 2005 4. Богдан С. «Листування як визначальний елемент мовленнєвої діяльності Лесі Українки». *Леся Українка і сучасність*, Т. 2. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. С. 291–315.
- Боева, 2013 5. Боева Е. В. Заголовки у творчій спадщині Григорія Сковороди (структурно-семантичний аспект). URL: <http://karpenko.in.ua/wpcontent/uploads/2013/02/Voeva2.pdf> (дата звернення: 21.10.2022)
- Бучко, Ткачова, 2012 6. Словник української ономастичної термінології. Укл. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.
- Волянчук, 2014 7. Волянчук І. Актуальність вивчення ономастики в школі. *Нова педагогічна думка*. 2014. С. 109–115.
- Герус-Тарновецька, 1966 8. Герус-Тарновецька І. Назовництво в поетичному творі. Мюнхен-Вінніпег, 1966. 143 с.
- Голоюх, 2020 9. Голоюх Л. Ідіолект Лесі Українки в історії української літературної мови. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 12. 2020. С. 28–36.
- Гольберг, 1999 10. Гольберг М. Заглавие произведения и пространство культуры. *Література. Літературознавство. Життя*. Івано-Франківськ : Плай, 1999. С. 295–307.

- Гузар, 2001 11. Гузар З. Поетика назв у ліриці Олега Ольжича. *З творчого доробку*. Дрогобич : Коло, 2001. С. 26–35.
- Данилюк, 2013 12. Данилюк О. К. Вивчення ономастики майбутніми вчителями початкової школи. *Педагогічні науки*. 2013. Т. 21. С. 83–85.
- Єрмоленко, 13. Єрмоленко С. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
- 1999
- Єрмоленко, 14. Єрмоленко С. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України. 2009. 350 с.
- 2009
- Єрмоленко, 15. Єрмоленко С., Ставицька Л. «Не міряй ти безмірного безкраїм» (До 120-річчя Лесі Українки)». *Мовознавство*. № 2. 1991 С. 7–14.
- 1991
- Жайворонок, 16. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
- 2006
- Жарких 17. Жарких М. Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки. URL : <http://www.l-ukrainka.name/> (дата звернення: 30.10.2022).
- Желтоногова, 18. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Кіровоград, 2004. 216 с.
- 2004
- Желтоногова, 19. Желтоногова Т. Нульовий заголовок і перший рядок поетичного тексту. *Семантика мови і тексту*. Івано-Франківськ : Плай, 2003. С. 176–179.
- 2003
- Калимон, 2014 20. Калимон Ю., Кульчицький І., Ліхнякевич І. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. С. 226–229.
- Калінкін, 2000 21. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.02; 10.02.15. Київ, 2000. 35 с.

- Каплан, 1984 22. Каплан А. Заглавие – его семантическое и эстетическое значение. *Литературная Грузия*, 1984. № 2. С. 22–28.
- Карпенко, 2009 23. Карпенко Ю. О. Заголовколомки. *Записки з ономастики*. Одеса : Астропринт, 2009. Вип. 12. С. 126–191.
- Карпенко, 2008 24. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика : збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
- Карпенко, 1975 25. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики. *Повідомлення УОК*. Київ, 1975. Вип. 13. С. 65.
- Кожина, 1984–1988 26. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии. *Проблемы французской лингвистики*. Москва. 1984–1988. С. 74–97.
- Косач-Кривинюк, 2006 27. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості Лесі Українки. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. 928 с.
- Кочан, 2008 28. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 420 с.
- Кржижановский 1931 29. Кржижановский С. Поэтика заглавий. Москва, 1931. 32 с.
- Крупа, 2005 30. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 416 с.
- Кухаренко, 2004 31. Кухаренко В. Інтерпретація тексту. Київ : Нова книга, 2004. 272 с.
- Лемець, 2019 32. Лемець Л. Символи в поезії Івана Франка: лінгвостилістичний аспект автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дрогобич, 2019. 20 с.
- Литвин, 2006 33. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів ХІХ–ХХ століть): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2006. 242 с.

- ЛСД, 2007 34. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Гром'яка Р. Т., Коваліва Ю. І., Теремка В. І. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
- Мацько, 2020 35. Мацько Л., Сидоренко О. Значення мовотворчості Лесі Українки в розвитку української літературної мови. *Культура слова*. №93. 2020. С. 19–35.
- Мацько, 2014 36. Мацько Л., Сидоренко О. Лінгвостилістичний погляд на мовний світ Лесі Українки. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 1. 2014. С. 135–145.
- Мержвинський, 2005 37. Мержвинський В. Драматургія Лесі Українки: поетика власних назв: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2005. 203 с.
- Мержвинський, 2007 38. Мержвинський В. Поетика заголовків драматичних творів Лесі Українки. *Слово і Час*. 2007. № 2. С. 32–40.
- Мірошниченко, 2013 39. Мірошниченко Л. Про збереження фонетичної системи Лесі Українки у майбутніх публікаціях її творів. *Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія*. Київ : Laurus, 2013. Т. VIII. С. 14–21.
- Німчук, 1966 40. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія: (Проект). *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Випуск 1. Київ : Наукова думка, 1966. С. 24–43.
- Олексенко, 2003 41. Олексенко В. П., Іваненко О. В. Ономастичні координати. Херсон, 2003. 190 с.
- Піддубна 42. Піддубна Н. В. Розбудова понятійного апарату теолінгвістики: бібліїзм, біблієма, біблійність, бібліонім. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/68>. (дата звернення: 22. 10.2022)
- Пахаренко, 1997 43. Пахаренко В. Нарис української поетики: до нових підходів у вивченні української літератури. *Українська мова і література*, 1997. № 11. С. 29–32.

- Погинайко, 2008 44. Погинайко О. П. Автопереклад як особливий вид перекладу. *Наукові записки*. Том 72. Філологічні науки. 2008. С. 53–59.
- Подольская, 1990 45. Подольская Н. В. Проблемы ономастического словообразования (к постановке вопроса). *Вопросы языкознания*. 1990. № 3. С. 40–53.
- Подольская, 1988 46. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1988. 192 с.
- Порпуліт 47. Порпуліт О. О. Роль власної назви у газетному заголовку. URL : <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/01/Porpulit5.pdf> (дата звернення: 15. 09. 2022).
- Потебня, 1985 48. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 304 с.
- Рижкова, 2014 49. Рижкова С. Роль та функції заголовку в художніх творах (на матеріалі англійської та німецької художньої літератури). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. № 10. Том 2. Київ, 2014. С. 38–40.
- Ронгинский, 1965 50. Ронгинский В. М. Синтаксические модели заголовков и их использование в различных стилях речи: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев 1965. 19 с.
- Русанівський, 2001 51. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
- Святе Письмо, 1991 52. Святе Письмо Старого й Нового Завіту: Послання Апостола Павла: Послання до євреїв. 6.7. Рим, 1991. С. 274.
- САМ, 1989 53. Словник античної міфології. Укладачі Козовик І., Пономарів О. Київ : Наукова думка. 1989. 240 с.
- СУМ, 1970–1980 54. Словник української мови: в 11 т. Ред. кол.: Білодід І. К. (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

- Ставицька, 2001 55. Ставицька Л. «Лексична структура поетичної реальності у ліриці Лесі Українки». *Культура слова*. Вип. 59. 2001. С. 14–19.
- Ставицька, 2009 56. Ставицька Л. Про термін ідіолект. *Українська мова*. 2009. № 4. С. 3–17.
- ССНІМСГС, 2018 57. Сучасний стан навчання іноземних мов студентів гуманітарних спеціальностей: міжвузівська колективна монографія. Авторський колектив; за ред. Кравчука О. І., Маслія О. М., Митник М. М. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 522 с.
- Терещенко, 2014 58. Терещенко Л. В. Структура, семантика і дериваційно-отиваційна типологія бібліонімів (на матеріалі байок Ігнаци Красіцького в перекладі Микити Годованця). *Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції*. Кельце-Хмельницький: ХмЦНП, 2014. Вип. 1. С. 226–237.
- Тимошик 59. Тимошик Г. Біблійна ономастика: особливості вивчення і добору термінологічного інструментарію. URL : http://ena.lp.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/ntb/54993/2005n538_81_Timoshik_H-Bibliina_onomastyka_osoblyvosti_101-104.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 26.09.2021).
- Ткаченко, 2003 60. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
- Ткаченко, 1990 61. Ткаченко О. Іноземний світ Лесі Українки. *Культура слова*. Вип. 39. 1990. С. 10–20.
- Ткачук, 2003 62. Ткачук М. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). Тернопіль, 2003. 384 с.

- Торчинський, 2008 63. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.
- Торчинський, 2007 64. Торчинський М. М. Структурна класифікація власних назв. *Мовні і концептуальні картини світу: збірник наукових праць*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. Вип. 23. Ч. 3. С. 95–98.
- Торчинський, 2010 65. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2010. 238 с.
- Траченко, 1984 66. Траченко О. Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (На материале англоязычного рассказа): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Киев, 1984. 24 с.
- Тюпа, 2000 67. Тюпа В. Произведение и его имя. Литературный текст: Проблемы и методы исследования. *Аспекты теоретической поэтики*. Москва; Тверь, 2000. Вып. VI. С. 9–18.
- Українка Леся, 1977 68. Українка Леся. Вибране. Поезії. Поєми. Драматичні твори. Київ : Дніпро, 1977. 636 с.
- Українка Леся, Т. 3 69. Українка Леся. Драматичні твори. *Зібрання творів: у 12 т.* Київ : Наукова думка, 1976. Т. 3. 397 с.
- Українка Леся, Т. 4 70. Українка Леся. Драматичні твори. *Зібрання творів: у 12 т.* Київ : Наукова думка, 1976. Т. 4. 352 с.
- Українка Леся, Т. 5 71. Українка Леся. Драматичні твори. *Зібрання творів: у 12 т.* Київ : Наукова думка, 1976. Т. 5. 336 с.
- Українка Леся, Т. 6 72. Українка Леся. Драматичні твори. Переклади драматичних творів. *Зібрання творів: у 12 т.* Київ : Наукова думка, 1977. Т. 6. 416 с.
- Українка Леся, 2011 73. Українка Леся. Драми та інтерпретації. Передмова, упорядкув. Агеєвої В. П. Київ : Книга, 2011. 912 с.

- Українка Леся 74. Українка Леся. Зібрання творів. В 12 т. Київ : Наукова думка, 1975–1979.
- Українка Леся, 75. Українка Леся. Поезії. *Зібрання творів*: у 12 т. Київ : Т. 1 Наукова думка, 1975. Т. 1. 448 с.
- Українка Леся, 76. Українка Леся. Поєми. Поетичні переклади. *Зібрання творів*: у 12 т. Київ : Наукова думка, 1975. Т. 12. 368 с.
- Фонякова, 1990 76. Фонякова О. И. Имя собственное в художественном тексте: учебное пособие. Ленинград : ЛГУ, 1990. 104 с.
- Форманова, 77. Форманова С., Мельник М. Функціонально- 2007 стилістична семантика заголовка як структуроутворюючого елемента тексту. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XV – XVIII. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. С. 566–570.
- Чамата, 1987 78. Чамата Н. Т. Заголовок у поезії Шевченка. *Радянське літературознавство*. 1987. № 7. С. 6–47.
- Шевельов, 2003 79. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української мови. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. 160 с.
- Щербак- 80. Щербак-Середич М. С. Поетика назви і переклад. 2001 Середич, 2001 *Записки перекладацької майстерні*. Львів, 2001. С. 59–71.
- Януш, 2008 81. Януш Я. Роль Лесі Українки в інтелектуалізації української літературної мови. *Леся Українка і сучасність*. Т. 4, кн. 2. Луцьк : Вежа, 2008. С. 210–220.